

Konrad Graczyk

ORCID: 0000-0002-0991-2036

(Instytut Pamięci Narodowej w Warszawie, Uniwersytet Śląski w Katowicach)

Hubert Mielnik

ORCID: 0000-0002-6299-742X

(Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie)

ZARZĄDZENIE KURTA WILLEGO DOTYCZĄCE UPROSZCZENIA WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI W SPRAWACH KARNYCH W GENERALNYM GUBERNATOR- STWIE. TEKST I KOMENTARZ*

Przywołany i omówiony w niniejszym artykule tekst stanowi ważne źródło do badań nad praktyką funkcjonowania sądownictwa w Generalnym Gubernatorstwie. Autorem dokumentu, który można określić jako zarządzenie, był Kurt Wille – kierownik Głównego Wydziału Sprawiedliwości w Rządzie GG. Samo pochodzenie oraz charakterystyka źródła zostaną przedstawione w dalszej części artykułu. W pierwszej kolejności niezbędne będzie zarysowanie kontekstu oraz realiów ustrojowo-prawnych powstania omawianego normatywu, a także jego znaczenia i wpływu na działanie sądownictwa w GG.

Podstawowe zasady systemu prawa i sądownictwa w Generalnym Gubernatorstwie zostały określone w aktach prawnych regulujących ustrój GG, wydanych na samym początku okupacji. W dekrete Adolfa Hitlera o administracji polskich obszarów

* Artykuł powstał w ramach projektu badawczego finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki (2020/39/B/HS5/02111).

z 12 października 1939 r.¹ nie znalazła się żadna wzmianka na temat sądownictwa, ale wskazano w nim, że prawo dotychczas obowiązujące ma dalej pozostawać w mocy, o ile nie sprzeciwiało się objęciu administracji przez Rzeszę Niemiecką. Bardziej szczegółowe regulacje dotyczące sądownictwa znalazły się w rozporządzeniu Hansa Franka o odbudowie wymiaru sprawiedliwości z 26 października 1939 r.² Najważniejszą zasadą sądownictwa w GG było istnienie dwóch pionów sądów powszechnych: niemieckiego – dla różnych kategorii podmiotów niemieckich, oraz polskiego (później określanego także jako nieniemiecki³) – mającego zajmować się sprawami dotyczącymi podmiotów prawnych, które nie miały „niemieckiego” charakteru. Zadanie sądownictwa niemieckiego określono jako „ściganie zamachów na bezpieczeństwo i autorytet Rzeszy i Narodu Niemieckiego oraz życie, zdrowie i własności obywateli narodowości niemieckiej”⁴. Wyraźnie podkreślono również, że sędziowie niemieccy mieli sprawować nadzór merytoryczny nad prawomocnym orzecznictwem sądów polskich. Regulacja ta wskazywała na faktyczną relację pomiędzy dwoma pionami sądownictwa i brak pełnej niezależności sądów polskich (nieniemieckich).

Dwa piony sądów powszechnych nie stanowiły całości systemu sądownictwa działającego w GG. Obok nich funkcjonowały także sądy specjalne, przeznaczone do szybkiego, uproszczonego i surowego osądzania spraw karnych. Sądy SS i policji (SS- und Polizeigerichte) rozstrzygały sprawy funkcjonariuszy szeroko pojętego aparatu policyjnego, w tym policji granatowej (Polnische Polizei im Generalgouvernement) oraz Ukraińskiej Policji Pomocniczej (Ukrainische Hilfspolizei)⁵. Głównym narzędziem terroru sądowego były policyjne sądy doraźne (Standgerichte), wydające przede wszystkim

¹ *Dekret Führera i Kanclerza Rzeszy Niemieckiej o administracji okupowanych polskich obszarów z 12 X 1939 r.* [w:] *Prawo Generalnego Gubernatorstwa w układzie rzeczowym z objaśnieniami i szczegółowym skorowidzem*, red. A. Weh, Kraków 1941, A100.

² Verordnung über den Aufbau der Rechtspflege im Generalgouvernement vom 26. Oktober 1939 [Rozporządzenie o odbudowie wymiaru sprawiedliwości w Generalnym Gubernatorstwie z 26 X 1939 r.] (Verordnungsblatt des Generalgouverneurs für die Besetzten Polnischen Gebiete [Dziennik Rozporządzeń Generalnego Gubernatora dla Okupowanych Polskich Obszarów, dalej Dz. RGGOP] 1939, nr 1, s. 4).

³ Określenie „sądownictwo polskie” pochodzi z języka prawnego Generalnego Gubernatorstwa. Po raz pierwszy pojęcia „sądownictwo nieniemieckie” użyto w rozporządzeniu w sprawie odbudowy wymiaru sprawiedliwości w okręgu Galicji (Galicja) z 1 VIII 1941 r. (Verordnung über den Aufbau der Rechtspflege im Distrikt Galizien vom 1. August 1941, Verordnungsblatt für das Generalgouvernement [Dziennik Rozporządzeń dla Generalnego Gubernatorstwa, dalej Dz. RGG] 1941, nr 68, s. 445) i odnosiło się do sądów w dystrykcie Galicja – pojawiło się więc w momencie zwiększenia podmiotowości politycznej w GG ludności ukraińskiej. Oba wymienione wyżej określenia pochodzą zatem z języka prawnego GG. Po utworzeniu dystryktu Galicja zasadą miało stać się stosowanie nazwy „sądownictwo nieniemieckie” także na określenie sądów funkcjonujących w czterech pierwotnych dystryktach GG. Z przebadanego materiału archiwalnego wynika jednak, że zarówno władze niemieckie, jak i przedstawiciele polskich (nieniemieckich) sądów używali w wewnętrznych pismach – praktycznie do końca okupacji – naprzemiennie określeń: sądy, sądownictwo „polskie”, sędziowie „polscy”, albo: „nieniemieckie”, „nieniemieccy”, przy czym od mniej więcej połowy 1942 r. określenie „nieniemieckie” stało się częściej używaną formą. Stosowanie podwójnej nazwy miało na celu podkreślenie nadzoru sprawowanego przez władze niemieckie nad tym pionem sądownictwa. Taka nazwa nie sugeruje także, że w GG działała administracja polska. Pozwala ona też wyraźnie oddzielić pion oficjalnego sądownictwa powszechnego od sądownictwa Polskiego Państwa Podziemnego.

⁴ Verordnung über den Aufbau der Rechtspflege im Generalgouvernement vom 26. Oktober 1939 [Rozporządzenie o odbudowie wymiaru sprawiedliwości w Generalnym Gubernatorstwie z 26 X 1939 r.] (Dz. RGGOP 1939, nr 1, s. 4, § 2 ust. 1).

⁵ A. Wrzyszczyk, *Sądownictwo SS i policji w Generalnym Gubernatorstwie (stan badań)*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2013, t. 19, s. 363.

kary śmierci bez możliwości odwołania i jakiegokolwiek obrony⁶. Organy te „sądami” były wyłącznie z nazwy⁷. Nadawały terrorowi okupanta pozory legalności. Nie podlegały one resortowi sprawiedliwości w administracji GG, ale władzom SS i policji. W świetle relacji polskich pracowników Głównego Wydziału Sprawiedliwości w Rządzie GG istniały wyraźne animozje pomiędzy resortem sprawiedliwości i organami policyjnymi⁸.

Przy istnieniu tylu rodzajów sądów istotne znaczenie miał podział właściwości, tzn. określenie, które sądy miały rozpatrywać konkretne rodzaje spraw. W sprawach cywilnych wprowadzono wyraźne i dosyć jasne podziały pomiędzy sądownictwem niemieckim a polskim (nieniemieckim)⁹. Główne kryterium miało, co oczywiste, charakter narodowościowy. Podmioty obrotu prawnego, zdefiniowane w okupacyjnych aktach prawnych jako niemieckie, miały dochodzić swoich praw, ewentualnie być pozywane, przed sądami niemieckimi, niezależnie od „narodowości” drugiej strony sporu. Wszystkie inne podmioty wstępowały na drogę sądową przed sądami polskimi (nieniemieckimi). Niektóre kategorie spraw cywilnych, takie jak sprawy hipoteczne, najprawdopodobniej ze względu na pragmatyzm i brak konieczności tłumaczenia i dublowania ksiąg hipotecznych, pozostały w gestii sądów polskich (nieniemieckich)¹⁰.

Inaczej wyglądała kwestia podziału spraw karnych. Po zakończeniu dochodzenia prowadzonego w ramach postępowania przygotowawczego, przed wniesieniem aktu oskarżenia do sądu, organ prowadzący postępowanie musiał przesłać do niemieckiej prokuratury (władzy oskarżenia) sprawozdanie z toku sprawy. Następnie niemiecki prokurator podejmował decyzję, który sąd będzie właściwy do rozpatrzenia sprawy – niemiecki, specjalny czy polski (nieniemiecki). Miało to na celu zbadanie, czy w konkretnej sprawie doszło do jakiegokolwiek naruszenia niemieckich interesów w Generalnym Gubernatorstwie. Rozporządzenia GG wskazywały, w jakich sprawach właściwe były sądy specjalne. Mogły one rozpatrywać sprawy także na zasadzie tzw. właściwości ruchomej, kiedy „ze względu na ciężar lub naganność czynu, albo wywołane w opinii

⁶ C. Madajczyk, *Faszyzm i okupacja 1938–1945. Wykonywanie okupacji przez państwa Osi w Europie*, t. 1: *Ukształtowanie się rządów okupacyjnych*, Poznań 1983, s. 220–225; Verordnung zur Bekämpfung von Angriffen gegen das deutsche Aufbauwerk vom 2. Oktober 1943 [Rozporządzenie w celu zwalczania zamachów na niemieckie dzieło odbudowy w Generalnym Gubernatorstwie z 2 X 1943 r.] (Dz. RGG 1943, nr 82, s. 589–590).

⁷ Sądy doraźne wchodziły w skład tzw. sądownictwa policyjnego – praktycznie nie istniały różnice pomiędzy działalnością policyjną a sądową tych organów. W literaturze powszechnie uznaje się, że nie powinny być one traktowane jako sądy w ścisłym tego słowa znaczeniu. Od 1942 r. Heinrich Himmler negocjował z Ottonem Thierackiem, ministrem sprawiedliwości Rzeszy, przekazanie „sądownictwu policyjnemu” całości sądownictwa karnego w sprawach przeciwko obywatelom radzieckim, Polakom, Sinti i Roma oraz Żydom na ziemiach polskich wcielonych do Rzeszy, a także najprawdopodobniej w GG. Zdaniem Himmlera każde przestępstwo popełnione przez osobę „narodowo obcą” zagrażało niemieckiemu porządkowi narodowemu. Ostatecznie w wyniku oporu gauleiterów oraz wysokich przedstawicieli sądownictwa nie doszło do przekazania tych kompetencji organom policyjnym. M. Becker, *Sądownictwo niemieckie i jego rola w polityce okupacyjnej na ziemiach polskich wcielonych do Rzeszy 1939–1945*, Warszawa 2020, s. 181–183; P. Longerich, *Himmler. Buchalter śmierci*, tłum. J. Skowroński, S. Szymański, Warszawa 2014, s. 775–778, 800–801; K.M. Pospieszalski, *Odpowiedzialność naczelnych zwierzchników administracji terenowej za zbrodnie wojenne w okupowanej Polsce*, „Przegląd Zachodni” 1962, t. 2, nr 3, s. 9–10; A. Wrzyszczyk, *Okupacyjne sądownictwo niemieckie w Generalnym Gubernatorstwie 1939–1945. Organizacja i funkcjonowanie*, Lublin 2008, s. 65–67.

⁸ A. Wrzyszczyk, *Okupacyjne sądownictwo...*, s. 290.

⁹ H. Mielnik, *Sądownictwo polskie (nieniemieckie) w dystrykcie lubelskim Generalnego Gubernatorstwa w latach 1939–1944*, Lublin 2020, s. 105–107.

¹⁰ *Ibidem*.

publicznej wzburzenie zasadne jest natychmiastowe orzeczenie przez sąd specjalny”¹¹. W wydanych wytycznych starano się doprecyzować, że chodzi o zbrodnie szczególnie ciężkie lub szczególnie naganne, albo które doprowadziły do wzburzenia ludności. Oskarżenie powinno być wniesione przed sąd specjalny także wtedy, gdy niepożądana była nieuchronna zwłoka wynikająca z osądzenia w postępowaniu zwyczajnym¹².

W sprawach karnych kryterium podziału spraw nie miało więc charakteru narodowościowego. Było ono subiektywne, wyznaczane było bowiem przez wewnętrzne polecenia i okólniki władz administracyjnych. Praktycznie każda osoba przebywająca na obszarze GG – niezależnie od narodowości – mogła podlegać sądownictwu niemieckiemu w zakresie prawa karnego.

Sprawy karne od początku istnienia GG znajdowały się w centrum zainteresowania władz niemieckich, reprezentowanych przez resort sprawiedliwości w Rządzie GG. Konieczność „surowego” zwalczania „ciężkiej” przestępczości, jaka – w świetle niemieckiej propagandy – miała przybierać w przedwojennej Polsce olbrzymie rozmiary, była głównym powodem powstania, a zarazem podstawowym zadaniem utworzonego niemieckiego sądownictwa¹³. Sędzia niemiecki miał mieć narzędzie w postaci „niemieckiego prawa” do skutecznego zwalczania „szerzącej się” przestępczości¹⁴. Duża liczba rozporządzeń wydanych przez generalnego gubernatora zawierała sankcje karne. Jednocześnie jako właściwe do rozpatrzenia tych spraw wskazywano sądy specjalne¹⁵. Prawo karne, a przez to pośrednio również stosujące to prawo sądownictwo, było elementem polityki realizowanej przez Rzeszę Niemiecką na obszarze okupowanej Polski.

Władze niemieckie stworzyły także niejasny i skomplikowany porządek prawa w GG. Mieszały się w nim akty prawne pochodzące od różnych prawodawców. Wątkowo dalej obowiązywało przedwojenne polskie prawo, o ile nie sprzeciwiało się przejściu władzy przez administrację niemiecką¹⁶. W sądach niemieckich stosowane było prawo obowiązujące na obszarze Rzeszy Niemieckiej, z pewnymi wyjątkami. Określony krąg podmiotów miał prawo do wydawania nowych aktów prawnych obowiązujących na obszarze GG. Były to centralne organy III Rzeszy oraz – prowadzący najaktywniejszą działalność w tym obszarze – generalny gubernator Hans Frank. Nie istniała żadna oficjalna hierarchia aktów prawnych. Były one uporządkowane głównie według kryterium funkcjonalnego w półoficjalnych zbiorach redagowanych przez Alberta Weha, odpowiadającego za kwestie ustawodawcze w Rządzie GG. Rozporzą-

¹¹ Verordnung über die Sondergerichte im Generalgouvernement vom 15. November 1939 [Rozporządzenie o Sądach Specjalnych w Generalnym Gubernatorstwie z 15 XI 1939 r.] (Dz. RGGOP 1939, nr 6, s. 34–36, § 2 ust. 2).

¹² K. Graczyk, *Sądy specjalne III Rzeszy jako „sądy doraźne frontu wewnętrznego” (1933–1945)*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2019, t. 18, z. 2, s. 177–178.

¹³ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej AAN), Ministerstwo Informacji i Dokumentacji Rządu RP (emigracyjnego) w Londynie, sygn. 105, Opracowanie K. Willego „Wymiar sprawiedliwości w Generalnym Gubernatorstwie”, k. 258–259.

¹⁴ „Jest to [stosowanie niemieckiego prawa karnego – H.M.] [...] konieczne, gdyż sędzia karne przy zwalczaniu panującego w Polsce już przed wojną bandytyzmu – i to w stopniu dla niemieckich stosunków wprost niewyobrażalnym – potrzebuje koniecznie broni niemieckiego prawa karnego z jego skutecznymi przepisami względem używających gwałtu oraz zawodowych zbrodniarzy”. *Ibidem*, k. 261.

¹⁵ A. Wrzyszczyk, *Okupacyjne sądownictwo...*, s. 134–137.

¹⁶ H. Mielnik, *Sądownictwo polskie...*, s. 127–138.

dzenia i akty wykonawcze do nich były publikowane w oficjalnym publikatorze, który zmieniał w trakcie trwania okupacji swoją strukturę i nazwę¹⁷.

Specyficzną cechą systemu prawa GG – właściwą dla państw totalitarnych – było istnienie w obrocie prawnym aktów, które nie były publikowane w oficjalnych publikatorach, ale wprowadzały normy powszechnie obowiązujące (odnoszące się do wszystkich podmiotów). Było to tzw. prawo powielaczowe, ponieważ o tego typu regulacjach informowany był wyłącznie wyselekcjonowany krąg organów poprzez rozsyłanie pism powielonych na powielaczu. Przywołany w niniejszym artykule tekst źródłowy jest dobrym przykładem tego typu prawa. Wpływał on istotnie na pozycję podsądnych w sprawach karnych, aczkolwiek nie został oficjalnie opublikowany. Na problemy praktyczne wskazuje także konieczność dołączenia – w ramach załączników – innych zarządzeń, do jakich odwoływano się w treści. Istnienie tego typu „prawa” w systemie prowadziło do jego niejasności, burzyło zasady uporządkowania i pewności systemu prawa. Co dodatkowo ważne, nie da się obecnie odtworzyć pełnego obrazu normatywnego okresu GG bez odnalezienia i opracowania prawa powielaczowego, a to dostępne jest tylko w rozproszonych i niekompletnych zasobach archiwalnych. Dlatego też tłumaczenie i wydanie poniższego tekstu wydaje się konieczne i przydatne dla dyskursu naukowego.

Rozbudowany ustrój sądownictwa, złożony z wielu rodzajów organów wydających wyroki, skomplikowany, niejasny i chaotyczny system prawny oraz braki wykwalifikowanych kadr prawniczych skłoniły niemieckie władze do konieczności wprowadzenia pewnych zmian w procesie stosowania prawa karnego.

Charakterystyka źródła

Autorem opracowanego tekstu był Kurt Wille – osoba odpowiedzialna przez cały okres istnienia GG (delegowany 11 października 1939 r. przez ministra sprawiedliwości Rzeszy¹⁸) za sprawy związane z prawem i sądownictwem¹⁹. Oficjalnie stał na czele najpierw Wydziału Sprawiedliwości w Urzędzie Generalnego Gubernatora, a następnie Głównego Wydziału Sprawiedliwości w Rządzie GG z tytułem prezydenta. Był autorem publikacji propagandowych opisujących zadania i działalność resortu sprawiedliwości w GG²⁰.

Zachowane w Archiwum Federalnym w Berlinie akta personalne Willego mają szczątkowy charakter i pozwalają na poczynienie jedynie podstawowych ustaleń co do szkolnego i studenckiego etapu jego życia. Z zachowanych świadectw wynika, że urodził się 2 lutego 1894 r. w miejscowości Lenzen (pol. Łączyn) nad Łabą w Brandenburgii. Jego ojciec, Hans Wille, był sędzią obwodowym (Amtsrichter). Wille świadectwo dojrzałości otrzymał po ukończeniu dziewięcioletniej nauki w Królewskim Gimnazjum Wiktorii w Poczdamie, następnie studiował prawo na uniwersytecie w Jenie oraz Królewskim

¹⁷ A. Wrzyszczyk, *Hierarchia aktów prawnych wprowadzonych przez okupanta niemieckiego w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939–1945*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2014, nr 22, s. 695–708.

¹⁸ *Idem*, *Okupacyjne sądownictwo...*, s. 289.

¹⁹ *Idem*, *Z badań nad administracją wymiaru sprawiedliwości w Generalnym Gubernatorstwie (1939–1945)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2003, t. 55, z. 2, s. 293.

²⁰ K. Wille, *Gerichtbarkeit [w:] Das Generalgouvernement*, red. M. du Prel, Würzburg 1942, s. 157–161; *idem*, *Die Rechtspflege im Generalgouvernement [w:] Das Generalgouvernement. Seine Verwaltung und seine Wirtschaft*, red. J. Bühler, Krakau 1943, s. 103–113.

Uniwersytecie Fryderyka Wilhelma w Berlinie. W stolicy Niemiec latem 1914 r. Wille uczęszczał na seminarium z prawa karnego prowadzone przez profesora Franza von Liszta, wybitnego karnistę, twórcę socjologicznej szkoły prawa karnego. Pierwszy państwowy egzamin prawniczy zdał w 1915 r. w Jenie z wynikiem dobrym, natomiast brakuje danych na temat drugiego egzaminu²¹. Był członkiem NSDAP, od 1934 r. pracował w ministerstwie sprawiedliwości Rzeszy²². W 1936 r. otrzymał awans na stanowisko radcy ministerialnego (Ministerialrat)²³, a przed objęciem stanowiska kierownika Głównego Wydziału Sprawiedliwości w Rządzie GG (wcześniej Wydziału Sprawiedliwości w Urzędzie Generalnego Gubernatora) zajmował się sprawami politycznymi²⁴.

Kurt Wille, kierownik Głównego Wydziału Sprawiedliwości w Rządzie GG (z lewej), oraz Roland Freisler, sekretarz stanu w ministerstwie sprawiedliwości Rzeszy i późniejszy prezydent Trybunału Ludowego w Berlinie (z prawej) z wizytą u generalnego gubernatora Hansa Franka (w środku) w Krzeszowicach, maj 1941 r. NAC, 3/2/0/-/3135/domena publiczna

²¹ Bundesarchiv Berlin (Archiwum Federalne w Berlinie, dalej BA), R 3001/80515, Zeugnis der Reife [Świadectwo dojrzałości], b.p.; Studien-u. Sitten-Zeugnis [Świadectwo studiów i obyczajowe], b.p.; Studien-Zeugnis [Świadectwo studiów], b.p.; Protokoll der ersten juristischen Staatsprüfung in Jena vom 5. Juni 1915 [Protokół pierwszego prawniczego egzaminu państwowego w Jenie z 5 VI 1915 r.], k. 29–34; Zeugnis vom 5. Juni 1915 [Świadectwo z 5 VI 1915 r.], k. 35.

²² *Das Diensttagebuch des deutschen Generalgouverneurs in Polen 1939–1945*, red. W. Präg, W. Jacobmeyer, Stuttgart 1975, s. 955.

²³ L. Gruchmann, *Justiz im Dritten Reich 1933–1940. Anpassung und Unterwerfung in der Ära Gürtner*, München 2001, s. 259.

²⁴ E. Klee, *Das Personenlexikon zum Dritten Reich*, Frankfurt am Main 2007, s. 475; D. Majer, „Non-Germans” under the Third Reich. *The Nazi Judicial and Administrative System in Germany and Occupied Eastern Europe, with Special Regard to Occupied Poland, 1939–1945*, Lubbock 2013, s. 495, 767, 821.

Kurt Wille został określony przez Aleksandra Woltera, pracującego w okresie okupacji w wysokich strukturach resortu sprawiedliwości w GG, jako „postać wybitnie antypatyczna, o umysłowości bardzo ograniczonej i trochę kabotyńskiej, za to bardzo sumienny jako urzędnik i wprost nieprawdopodobnie drobiazgowy”²⁵.

Kompetencje kierownika Głównego Wydziału Sprawiedliwości były bardzo szeroko zakreślone. Andrzej Wrzyszczył pogrupował je na: wydawanie przepisów wykonawczych, bezpośrednią zwierzchność nad organami należącymi do resortu sprawiedliwości (wytoczne, okólniki, narady) oraz koordynowanie kontaktów z podmiotami usytuowanymi poza resortem sprawiedliwości. Opisywany dokument mieści się w kategorii sprawowania zwierzchności nad organami resortu sprawiedliwości. Zarządzenie merytorycznie dotyczyło planowanych zmian w sprawowaniu sądownictwa karnego, mianowicie jego uproszczenia. Zostało ono przesłane z Głównego Wydziału Sprawiedliwości w Rządzie GG do wydziałów sprawiedliwości działających na poziomie dystryktów.

Charakteryzowane zarządzenie pochodzi z zasobu Archiwum Państwowego w Lublinie. Znajduje się w zespole nr 489, nazwanym „Urząd Okręgu Lubelskiego”²⁶. Należy się zgodzić z Karolem Dąbrowskim, że zaproponowana nazwa jest niefortunna i zgodnie z prawidłowym – z punktu widzenia administracyjnego – tłumaczeniem niemieckojęzycznej nazwy „Amt des Distrikts Lublin” powinna brzmieć „Urząd Gubernatora Dystryktu Lublin”²⁷. Przywołany dokument znalazł się w serii dopływów i depozytów do zespołu, w jednostce zawierającej zarządzenia Głównego Wydziału Sprawiedliwości Rządu GG (sygn. 914). Jednostka ta jest prawdopodobnie najlepiej zachowanym zbiorem zarządzeń wydanych przez kierownika Głównego Wydziału Sprawiedliwości w Rządzie GG.

Oryginalny dokument, datowany na 26 października 1942 r., liczy 12 stron maszynopisu skopiowanego na powielaczu. Zarządzenie podzielone jest na 16 części. Dokument potwierdza, że na oryginale podpisał się K. Wille, natomiast kopia została poświadczona przez urzędnika nazwiskiem Müller (bądź Hüller) w randze nadsekreterza rządowego (Regierungsobersekretär). Na pierwszej stronie widnieje także podpis dyrektora sądu krajowego Hansa Kiela, jednego z adresatów zarządzenia. Kiel w okresie powstania dokumentu był kierownikiem Wydziału Sprawiedliwości w Urzędzie Gubernatora Dystryktu Lublin. Na oryginale archiwalnym zostały umieszczone, w dwóch kolorach, podkreślenia pionowe i poziome oraz znaki „X”. Prawdopodobnie był to jakiś system notowania i wskazywania na najważniejsze wątki w piśmie.

Zarządzenie z 26 października 1942 r. zostało wydane w celu uproszczenia wymiaru sprawiedliwości w Generalnym Gubernatorstwie. Jak wskazał jego autor, poprzedzało ono wystawienie i publikację rozporządzenia dotyczącego tej samej tematyki²⁸. Na samym początku zarządzenia podkreślono dalsze obowiązywanie zasady dotyczącej tego, że poważna przestępczość miała być rozpatrywana w ramach sądownictwa niemieckiego. Wille „zgodził się”, żeby prokuratura niemiecka częściej przekazywała

²⁵ A. Wrzyszczył, *Okupacyjne sądownictwo...*, s. 290.

²⁶ Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej APL), Urząd Okręgu Lubelskiego, sygn. 914, k. 229–240.

²⁷ R. Borowiec i in., *Generalne Gubernatorstwo 1939–1945. Dokumenty z okresu okupacji w zasobie Archiwum Państwowego w Lublinie*, Ryki 2015, s. 8.

²⁸ Verordnung zur Vereinfachung der Strafgerichtsbarkeit im Generalgouvernement vom 24. Oktober 1942 [Rozporządzenie celem uproszczenia sądownictwa karnego w Generalnym Gubernatorstwie z 24 X 1942 r.] (Dz. RGG 1942, nr 95, s. 667–669).

sprawy karne do rozpatrzenia sądom polskim (nieniemieckim). Chodziło o sprawy o „większym znaczeniu, przez które nie zostanie naruszony bezpośrednio interes Niemiec i które w dającym się przewidzieć czasie nie mogą być załatwione w niemieckim sądownictwie”. Pośrednio wskazano tu na przyczynę powstania tego zarządzenia i konieczność „uproszczenia” sądownictwa karnego. Zmiany wynikały bowiem przede wszystkim z braków kadrowych w sądownictwie niemieckim i powstającymi z tego powodu zaległościami w rozpatrywaniu spraw. Na taką przyczynę wskazują raporty Polskiego Państwa Podziemnego, w których podkreślono, że wprowadzono zmiany „podyktowane dającym się odczuwać coraz bardziej brakiem ludzi w sądownictwie, administracji niemieckiej”²⁹. Przekazywanie spraw do sądownictwa polskiego (nieniemieckiego) nie miało odbywać się bezwarunkowo, ale jedynie wtedy, gdy polskie prawo przewidywało „dosadne ściganie” – zapewne chodziło o surowość kar, jakie byłyby zastosowane, gdyby sprawa była rozpatrywana przez sądy niemieckie. Z możliwości przekazania całkowicie wyłączono określone kategorie spraw (były to m.in. te, w których przewidywano zastosowanie kary śmierci).

Uproszczenie sądownictwa wiązało się także z przekazywaniem spraw dotyczących przestępstw wprowadzonych przez ustawodawstwo niemieckie w GG. W takich sytuacjach zastosowanie miały przepisy dotyczące kar przewidziane przez Kodeks karny Rzeszy Niemieckiej. Wille dookreślił, że sądy polskie (nieniemieckie) w tego typu sprawach muszą stosować wyłącznie przepisy niemieckie odnoszące się do kar, natomiast w pozostałym zakresie opierać się na przepisach polskich.

Ze zwiększeniem kategorii spraw oddawanych sądom polskim (nieniemieckim) miał wiązać się bardziej szczegółowy nadzór merytoryczny nad orzecznictwem. Nadzór ten od początku okupacji sprawowany był przez wydziały sprawiedliwości na poziomie dystryktów. W przypadku orzeczeń uznanych za „niezadowolające” wszczynana miała być procedura prawa sprawdzenia³⁰.

Możliwość przenoszenia większej liczby spraw do sądów polskich (nieniemieckich) oraz ułatwienia dotyczące sprawozdawczości miały doprowadzić do przyspieszenia toczących się przed sądami niemieckimi postępowań. Wille, aby zwiększyć efektywność sądów, sugerował także stosowanie innych środków przewidzianych przez prawo. Chodziło m.in. o upraszczanie postępowań przygotowawczych poprzez rezygnację z przesłuchań świadków, jeżeli nie były niezbędne; prokurator w sytuacjach, gdy podejrzany był już skazany na karę śmierci i oczekiwał na jej wykonanie, miał odstępować od wniesienia aktu oskarżenia (skargi publicznej) albo składać wnioski o ukaranie w ramach postępowania przyspieszonego (szczególnie w sprawach gospodarczych i innych, które wymagały szybkiego skazania).

Prokuratorzy niemieccy otrzymali uprawnienie do wydawania nakazów aresztowania, aczkolwiek mogło być ono stosowane wyłącznie wobec osób podejrzanych narodowości innej niż niemiecka. Formalnie miało to wynikać z dążenia do wyeliminowania

²⁹ AAN, Delegatura Rządu na Kraj – Ministerstwo Sprawiedliwości, sygn. 202-IV/1, Miesięczny przegląd sprawozdawczo-sytuacyjny spraw dotyczących rozporządzeń i zarządzeń okupanta na poszczególnych terenach oraz stanu bezpieczeństwa ogólnego i przestępczości z 31 XII 1943 r., k. 73.

³⁰ Więcej na temat prawa sprawdzenia zob. H. Mielnik, *Prawo sprawdzenia prawomocnych orzeczeń sądów polskich (nieniemieckich) w Generalnym Gubernatorstwie w okresie II wojny światowej. Orzecznictwo Wyższego Sądu Niemieckiego w Radomiu*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2020, t. 72, nr 1, s. 211–240.

nieprawidłowości, polegających na zdarzeniach, w których zatrzymany był przetrzymywany w areszcie po upływie okresu zatrzymania bez formalnego wydania wobec niego nakazu aresztowania. Istnienie takich sytuacji musiało być efektem przeciążenia sądów, które nie nadążały z wydawaniem właściwych nakazów. Trudno ocenić, na ile przekazanie tego typu kompetencji prokuratorom pogarszało sytuację podejrzanych w postępowaniach przygotowawczych. Założyć można, że sądy niemieckie i tak nie dawały gwarancji bezstronności i fachowości sądowej kontroli.

Zarządzenie podkreśla dużo lepszą pozycję procesową oskarżonych narodowości niemieckiej. Sprawy niemieckich oskarżonych miały być przede wszystkim rozpatrywane przez „zwykłe” sądy niemieckie, a nie sądy specjalne. Sądy specjalne orzekały w sprawach przeciwko Niemcom, jeżeli taką właściwość przewidywały przepisy prawa albo istniało wysokie zagrożenie karą – wówczas sprawy dotyczące Niemców miały być rozpatrywane co do zasady przez całą izbę sądu specjalnego, a nie jednoosobowo. Znacznie gorzej wyglądała sytuacja procesowa dotycząca nie-Niemców, ich sprawy miały być rozpatrywane przez sądy specjalne. Wyjątkiem byli jedynie obywatele państw sojuszniczych i przyjaznych wobec Rzeszy Niemieckiej. Na zasadzie wzajemności te kategorie spraw mogły być wnoszone przed inne sądy. Postępowania dotyczące nie-Niemców miały być inicjowane przez prokuratorów przed samoistnymi (jednostkowymi) sędziami sądu specjalnego (tzn. przed składem jednoosobowym). Kryterium wszczęcia uproszczonej procedury było zagrożenie karą do pięciu lat ciężkiego więzienia.

Możliwość rozpatrywania spraw karnych dotyczących osób narodowości innej niż niemiecka wyłącznie przez sądy specjalne skutkowało znacznym ograniczeniem praw procesowych oskarżonych, przede wszystkim w odniesieniu do możliwości odwołania się od wydanego wyroku. Postępowanie przed sądami specjalnymi było jednoinstancyjne, a zatem wyrok uzyskiwał prawomocność z chwilą ogłoszenia i nie podlegał zaskarżeniu przy użyciu zwyczajnego środka zaskarżenia. Przed sądami niemieckimi postępowanie było dwuinstancyjne. W postępowaniach przed sądami specjalnymi w GG wprowadzono wiele innych uproszczeń mających przyspieszyć postępowanie, które jednak wpływały na ograniczenie uprawnień oskarżonego. Dlatego też polscy adwokaci starali się w pierwszej fazie postępowań wykazać, że w sprawie nie doszło do naruszenia żadnych interesów niemieckich i powinna ona być rozpatrzona przez sądy polskie (nieniemieckie)³¹. Dawało to wyraźnie większe szanse skutecznej obrony. Ten model był niepodważalnym złamaniem podstawowej zasady równości wobec prawa. Wille wprost wskazał, że „nieniemieccy podejrzani zostają przez oskarżenie przed sądem specjalnym ograniczeni tylko do jednej instancji. Przyczynia się to nie tylko do zaoszczędzenia pracy wyższym sądom niemieckim, ale również do przyspieszenia postępowania”.

Zarządzenie opisywało także dalsze instytucje mające służyć uproszczeniu i przyspieszeniu postępowań karnych: nakaz karny oraz zaoczne skazanie. Obie nawiązywały

³¹ H. Mielnik, *Obraz sądownictwa i adwokatury w Generalnym Gubernatorstwie w okresie II wojny światowej w twórczości Karola Pędowskiego*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2020, t. 19, z. 2, s. 134. Przykład skutecznego wniosku o przeniesienie sprawy z sądownictwa specjalnego do sądownictwa polskiego (nieniemieckiego) zob. Archiwum Państwowe w Warszawie, Sąd Okręgowy w Warszawie (639), sygn. 5661, Wniosek adwokata dr. Zygmunta Hofmokla-Ostrowskiego juniora z 21 IV 1943 r. w sprawie przeniesienia sprawy do sądownictwa polskiego, k. 75.

do rozwiązań z systemu prawa Rzeszy Niemieckiej. Cały proces zmian w GG był także częściowo inspirowany nowelizacjami wprowadzanymi w Rzeszy³².

Wpływ ten jest widoczny nie tylko w kierunkach wprowadzanych zmian, lecz także w ich dynamice i terminowości. W historii III Rzeszy rozporządzenia mające na celu uproszczenie wymiaru sprawiedliwości były wydawane czterokrotnie: 1 września 1939 r.³³, 13 sierpnia 1942 r.³⁴, 29 maja 1943 r.³⁵ oraz 13 grudnia 1944 r.³⁶ W przypadku pierwszego rozporządzenia przewidziano m.in. możliwość oddelegowania sędziego do innego sądu bez ograniczenia czasowego, wyraźnie zwiększono zatrudnienie asesorów sądowych jako „sędziów pomocniczych” w wyższych sądach, uelastyczniono przesłanki wnoszenia spraw przed sądy specjalne, zmniejszono składy orzekające, aby zaoszczędzić na personelu, oraz uproszczono postępowanie, żeby podwyższyć „sprawność” sądownictwa. Z punktu widzenia analizowanego zarządzenia więcej uwagi należy poświęcić drugiemu rozporządzeniu – z sierpnia 1942 r., które poprzedzało podobne inicjatywy prawodawcze w GG, a właściwie stanowiło bezpośredni bodziec do wydania omawianego aktu prawnego oraz rozporządzenia w celu uproszczenia sądownictwa karnego³⁷. Oba normatywy wydane w GG opierały się na podobnych zasadach, co rozporządzenie o dalszym uproszczeniu karnego wymiaru sprawiedliwości z 13 sierpnia 1942 r.³⁸ W związku z problemami kadrowymi i narastającą liczbą spraw rozporządzenie przewidywało m.in. dopuszczenie orzekania w składzie jednoosobowym – przez samego przewodniczącego lub jego zastępcę – w sprawach nieskomplikowanych³⁹ i za zgodą prokuratora⁴⁰, natomiast w sprawach poważniejszych orzekanie w składzie dwuosobowym. Rozporządzenie z sierpnia 1942 r. rozszerzało również kognicję sędziego obwodowego, uprawniając go do wymierzania kar do pięciu lat ciężkiego więzienia, rozszerzało właściwość nakazu karnego, umożliwiało rezygnację prokuratora z udziału w rozprawie przed sędzią obwodowym, przewidywało jako zasadę brak udziału protokolanta w rozprawie, a także modyfikowało nadzwyczajne środki prawne służące wzruszeniu wyroku. Kolejne rozporządzenie, z 29 maja 1943 r., przewidywało

³² F. Ryszka, *Państwo stanu wyjątkowego. Rzecz o systemie państwa i prawa Trzeciej Rzeszy*, Warszawa 2021, s. 437–447.

³³ Verordnung über Maßnahmen auf dem Gebiete der Gerichtsverfassung und der Rechtspflege vom 1. September 1939 [Rozporządzenie o środkach w dziedzinie ustroju sądów i wymiaru sprawiedliwości z 1 IX 1939 r.] (Reichsgesetzblatt [Dziennik Ustaw Rzeszy, dalej RGBl.] 1939, s. 1683).

³⁴ Verordnung zur weiteren Vereinfachung der Strafrechtspflege vom 13. August 1942 [Rozporządzenie o dalszym uproszczeniu karnego wymiaru sprawiedliwości z 13 VIII 1942 r.] (RGBl. 1942, s. 508).

³⁵ Dritte Verordnung zur Vereinfachung der Strafrechtspflege vom 29. Mai 1943 [Trzecie rozporządzenie o uproszczeniu karnego wymiaru sprawiedliwości z 29 V 1943 r.] (RGBl. 1943, s. 342).

³⁶ Verordnung zur weiteren Anpassung der Strafrechtspflege an die Erfordernisse des totalen Krieges (Vierte Verordnung zur Vereinfachung der Strafrechtspflege) vom 13. Dezember 1944 [Rozporządzenie o dalszym dostosowaniu karnego wymiaru sprawiedliwości do wymogów wojny totalnej – Czwarte rozporządzenie o uproszczeniu karnego wymiaru sprawiedliwości z 13 XII 1944 r.] (RGBl. 1944, s. 339).

³⁷ Verordnung zur Vereinfachung der Strafgerichtsbarkeit im Generalgouvernement vom 24. Oktober 1942 [Rozporządzenie celem uproszczenia sądownictwa karnego w Generalnym Gubernatorstwie z 24 X 1942 r.] (Dz. RGG 1942, nr 95, s. 667–669).

³⁸ Verordnung zur weiteren Vereinfachung der Strafrechtspflege vom 13. August 1942 [Rozporządzenie o dalszym uproszczeniu karnego wymiaru sprawiedliwości z 13 VIII 1942 r.] (RGBl. 1942, s. 508).

³⁹ A. Konieczny, *Pod rządami wojennego prawa karnego Trzeciej Rzeszy. Górny Śląsk 1939–1945*, Warszawa–Wrocław 1972, s. 166–167, 176.

⁴⁰ H. Schmidt, „Beabsichtige ich die Todesstrafe zu beantragen”. *Die nationalsozialistische Sondergerichtsbarkeit im Oberlandesgerichtsbezirk Düsseldorf 1933–1945*, Essen 1998, s. 60.

np. uproszczoną formę aktu oskarżenia oraz skrócenie terminu wezwania na rozprawę. Można przypuszczać, że jego wydanie w Rzeszy po raz kolejny było bodźcem do zmian upraszczających w ustawodawstwie GG. Skonkretyzował się on w lipcu 1943 r. w formie rozporządzenia, które jednak różniło się pod względem treści i przyjętych rozwiązań⁴¹. Ostatnie z rozporządzeń – z grudnia 1944 r. – uprawniało do samodzielnego wydawania przez prokuratora nakazu aresztowania przed wniesieniem aktu oskarżenia, jak również zarządzania zajęcia oraz przeszukania bez wymogu zaistnienia niebezpieczeństwa wynikającego ze zwłoki⁴². Z oczywistych względów nie zdążyło ono znaleźć odzwierciedlenia w ustawodawstwie GG.

W dalszej części omawianego zarządzenia poruszono kwestie związane z przystosowaniem systemu sądownictwa karnego do wprowadzonych zmian. Chodziło o dookreślenie wątpliwości, jakie mogły powstać w toku stosowania nowego prawa. Poruszono więc problematykę: pozycji sędziego samoistnego orzekającego w sądzie specjalnym, udziału prokuratora w rozprawie głównej, wycofania oskarżenia przed zakończeniem postępowania dowodowego, skróconego uzasadniania wyroków sądowych, stosowania sprzeciwu nadzwyczajnego wobec prawomocnych orzeczeń kończących postępowanie, podmiotów odpowiedzialnych za wykonywanie kar, udzielania pomocy prawnej sądom z Rzeszy przez sądy polskie (nieniemieckie), uproszczenia sprawozdawczości oraz zmian personalnych. Zarządzenie zamyka zobowiązanie kierowników dystryktowych wydziałów sprawiedliwości do poinformowania pracowników niemieckich prokuratur i sądów o przedstawionych rozwiązaniach.

Znaczenie zarządzenia dla praktyki stosowania prawa w Generalnym Gubernatorstwie

Postanowienia zarządzenia z 26 października 1942 r. uszczegóławiały rozporządzenie Hansa Franka z 24 października 1942 r. (opublikowane 4 listopada 1942 r.) dotyczące uproszczenia sądownictwa karnego w GG. Nie było to jedyne rozporządzenie mające na celu przyspieszenie postępowań karnych, gdyż kolejny akt prawny dotyczący tej kwestii został wydany w lipcu 1943 r.⁴³ Na jego mocy wprowadzono przede wszystkim zmiany organizacyjne. Połączono bowiem sądy specjalne z sądami niemieckimi oraz przekształcono niemiecką „władzę oskarżenia” w „Niemiecką Prokuratorę”, mającą działać przy sądach niemieckich.

Zarówno zarządzenie Willego, jak i rozporządzenie Franka miały na celu, o czym była już mowa, jak największe przyspieszenie postępowań karnych. Głównym zamysłem zmian było odciążenie sądów niemieckich poprzez wzmocnienie pozycji prokuratury niemieckiej i sądów specjalnych. Zmiany polegały w dużym stopniu na przesunięciu kompetencji pomiędzy tymi organami resortu sprawiedliwości w GG. Prowadziło to do zmniejszenia klasycznej kontroli sądowej nad prowadzonymi postępowaniami.

⁴¹ Verordnung zur kriegsmäßigen Vereinfachung der Rechtspflege im Generalgouvernement vom 5. Juli 1943 [Rozporządzenie w celu uproszczenia wymiaru sprawiedliwości w Generalnym Gubernatorstwie stosownie do potrzeb wojennych z 5 VII 1943 r.] (Dz. RGG 1943, nr 53, s. 309–310).

⁴² L. Gruchmann, *Justiz im Dritten Reich...*, s. 202, 952, 974, 979, 1090.

⁴³ Verordnung zur kriegsmäßigen Vereinfachung der Rechtspflege im Generalgouvernement vom 5. Juli 1943 [Rozporządzenie w celu uproszczenia wymiaru sprawiedliwości w Generalnym Gubernatorstwie stosownie do potrzeb wojennych z 5 VII 1943 r.] (Dz. RGG 1943, nr 53, s. 309–310).

W konsekwencji właściwość sądów niemieckich została ograniczona w sprawach karnych wyłącznie do drobnych spraw dotyczących Niemców⁴⁴.

Równie istotną zmianą było poszerzenie właściwości sądów polskich (nieniemieckich) w odniesieniu do spraw karnych. Były to m.in. przestępstwa wprowadzone rozporządzeniami generalnego gubernatora, do których należało stosować przepisy części ogólnej niemieckiego Kodeksu karnego. W sądownictwie polskim (nieniemieckim) powstały różne wahania i obiekcje dotyczące stosowania nowych przepisów i ewentualnych sprzeczności z polskimi przepisami. Kierownik Sądu Apelacyjnego w Radomiu 14 kwietnia 1943 r., a więc dosyć późno po wydaniu rozporządzenia o uproszczeniu sądownictwa karnego, przesłał do kierownika Sądu Okręgowego w Kielcach pismo w sprawie wyjaśnienia wątpliwości dotyczących stosowania nowych regulacji⁴⁵. Do pisma dołączono odbitki tłumaczenia (dotyczące kar) części I rozdziału I niemieckiego Kodeksu karnego (§§ 13–42), które miały być przekazane sędziom orzekającym w sprawach karnych. O treści przepisów i samych wyjaśnień poinformowani mieli zostać także aplikanci sądowi. Z treści pisma wynikało, że przetłumaczone zostały wyłącznie te przepisy, które mogły być stosowane przez sądy polskie (nieniemieckie). Żadne inne regulacje Kodeksu karnego ani niemieckiego prawa procesowego nie obowiązywały. Główna różnica pomiędzy polskimi a niemieckimi przepisami, na jaką wskazywał sędzia Eugeniusz Wikiera z Sądu Apelacyjnego w Radomiu, dotyczyła wymiaru kary więzienia i aresztu. W niemieckim Kodeksie karnym najniższy wymiar kary więzienia wynosił 1 dzień, a w polskim 6 miesięcy, natomiast górna granica w niemieckim ustawodawstwie wynosiła 5 lat, a w polskim 15 lat. Różnice występowały także w wysokości kar aresztu. W niemieckim kodeksie przewidziano karanie aresztem od jednego dnia do najwyżej sześciu tygodni, polski ustawodawca przewidział zaś wymiar kary aresztu od jednego tygodnia do pięciu lat. Niemiecki Kodeks karny w § 27b dawał sędziemu możliwość, w przypadku gdy za przestępstwo należało wymierzyć karę pozbawienia wolności niższą niż trzy miesiące, orzeczenia grzywny, jeżeli pozwalało to osiągnąć założony cel kary. Sąd Apelacyjny w Radomiu w tego typu sytuacjach proponował stosowanie formuły: „Sąd uznaje winnym ... tego, że ... i na zasadzie § 27b niem. kk oraz ..., w miejsce dwumiesięcznej kary więzienia skazuje na karę grzywny w kwocie ...”. Grzywnę sądy polskie (nieniemieckie) miały orzekać w złotych, a nie w markach. Okólniki wydane przez władze resortu sprawiedliwości dotyczące przerwy, warunkowego odroczenia i zwolnienia od odbywania kary miały być dalej stosowane także w odniesieniu do kar orzekanych na podstawie prawa niemieckiego.

Sądy polskie (nieniemieckie) faktycznie rozpoczęły orzekanie w sprawie przestępstw wprowadzonych ustawodawstwem niemieckim w GG⁴⁶. Były to np. przestępstwa wprowadzone rozporządzeniem w sprawie ochrony pól i płodów z 14 sierpnia 1941 r.⁴⁷ Chodziło o drobne czyny niezgodne z obowiązującym prawem, które znajdowały się poza zainteresowaniem władz niemieckich. Dla podsądnych była to zapewne zmiana na

⁴⁴ A. Wrzyszczyk, *Okupacyjne sądownictwo...*, s. 182.

⁴⁵ Archiwum Państwowe w Kielcach, Sąd Okręgowy w Kielcach 1939–1945, sygn. 6, Pismo kierownika Sądu Apelacyjnego w Radomiu z 24 IV 1943 r. w sprawie stosowania przepisów niemieckiego Kodeksu karnego, k. 157–158.

⁴⁶ H. Mielnik, *Sądownictwo polskie...*, s. 161–163.

⁴⁷ Verordnung zum Schutze der Fluren und Feldfrüchte vom 14. August 1941 [Rozporządzenie w sprawie ochrony pól i płodów z 14 VIII 1941 r.] (Dz. RGG 1941, nr 75, s. 483).

lepsze, gwarantowała bowiem bardziej sprawiedliwy proces. Pamiętać jednak należy, że sądy polskie (nieniemieckie) nie miały w pełni autonomicznej i niezawisłej pozycji. Orzecznictwo tych sądów znajdowało się pod merytorycznym nadzorem niemieckich organów administracyjnych. Każdy nieprawomyślny wyrok, naruszający niemieckie interesy, mógł być przez niemieckie władze administracyjno-sądowe zmieniony.

Jednocześnie w przypadku „poważniejszych” czynów wprowadzone zmiany należy ocenić jako niekorzystne dla oskarżonych, przede wszystkim narodowości nieniemieckiej, a więc znacznej większości mieszkańców GG. Uproszczenie i przyspieszenie wiązało się z rezygnacją z przynajmniej namiastki niektórych gwarancji ochrony praw oskarżonego. Tragicznym przykładem ilustrującym ten kierunek zmian było zarządzenie okólne z 7 grudnia 1942 r. dotyczące sędziego samoistnego sądu specjalnego. Z jego treści wynika, że zostało ono wydane w związku z nieco wcześniejszą sytuacją, w której przewodniczący jednego z sądów specjalnych, opierając się na art. 4 rozporządzenia o dalszym uproszczeniu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych z 13 sierpnia 1942 r., odbył rozprawę główną jako sędzia samoistny i orzekł karę śmierci. Na gruncie tego stanu faktycznego Wille zwrócił uwagę, że już w § 7 ust. 2 rozporządzenia o sądach specjalnych w Generalnym Gubernatorstwie z 15 listopada 1939 r. przewidziano, że na wniosek władzy oskarżenia w prostych sprawach sąd specjalny rozstrzygał w składzie jednego sędziego. Powołując się na wydane wcześniej zarządzenia okólne, powtórzył, że władza karania sędziego samoistnego sądu specjalnego odpowiada władzy karania sędziego obwodowego w Rzeszy, rozciągającej się do kary ciężkiego więzienia w wymiarze pięciu lat. W związku z tą regulacją Wille uznał art. 4 rozporządzenia o dalszym uproszczeniu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych z 13 sierpnia 1942 r. za nienadający się do zastosowania w GG. Dlatego we wszystkich przypadkach, w których oczekiwano kary powyżej pięciu lat ciężkiego więzienia, a szczególnie kary śmierci, Sondergericht miał orzekać w składzie kolegiatnym trzyosobowym. W zarządzeniu nie wyjaśniono natomiast, co stało się z wydanym wyrokiem śmierci⁴⁸.

Zmiany przeprowadzone na podstawie zarządzenia z 26 października 1942 r. spowodowały, że do kierownika dystryktowego Wydziału Sprawiedliwości w Krakowie z własną propozycją na piśmie zwrócił się dyrektor sądu krajowego. Datowanie dokumentu, a także ranga oraz podpis autora pozwalają przypuszczać, że był nim dr Hans Hoffmann, oddelegowany kilka miesięcy wcześniej do GG z Sądu Krajowego w Berlinie⁴⁹. Stan zachowania archiwaliów nie pozwala na zupełną pewność w tym zakresie, ale można przypuszczać, że w okresie tym Hoffmann był przewodniczącym Sądu Specjalnego w Krakowie i objął tę funkcję w związku z powrotem dotychczasowego przewodniczącego, Ernsta Schmiedela, do Rzeszy. Hoffmann zauważył, że wszystkie poważne zbrodnie i występki Niemców i Polaków, jak również wszystkie czyny karalne Polaków naruszające niemieckie interesy, będą odąd rozpatrywane tylko przez sądy specjalne. Tym samym miało je obciążać 90 proc. wszystkich spraw karnych, co wymagało ich

⁴⁸ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (dalej AIPN), GK 108/23, Rundverfügung vom 7. Dezember 1942 [Zarządzenie okólne z 7 XII 1942 r.], k. 36.

⁴⁹ BA, R 3001/60799, Schreiben des Reichsministers der Justiz an den Kammergerichtspräsidenten in Berlin betr. Abordnung des Landgerichtsdirektors Dr. Hoffmann vom Landgericht Berlin in das Generalgouvernement vom 5. August 1942 [Pismo ministra sprawiedliwości Rzeszy do prezydenta Sądu Kameralnego w Berlinie dotyczące oddelegowania dyrektora sądu krajowego dr. Hoffmanna z Sądu Krajowego w Berlinie do Generalnego Gubernatorstwa z 5 VIII 1942 r.], k. 83.

przygotowania do tego pod względem kadrowym i wyposażeniowym. Po pierwsze, wskazał, że dla przyspieszonego przeprowadzania rozpraw będzie niezbędne – poza dotychczasową salą posiedzeń przy ulicy Wierzynka (Wirsingstrasse) – oddanie do dyspozycji każdego dnia tygodnia kolejnej sali. Dlatego zasugerował zobowiązanie sądu niemieckiego oraz wyższego sądu niemieckiego do udostępniania na trzy dni w tygodniu ich sal posiedzeń do dyspozycji Sondergerichtu. Po drugie, podkreślił konieczność przydzielenia dodatkowego personelu zajmującego się protokołowaniem oraz obsługą kancelaryjną. Nie był natomiast w stanie ocenić, czy i w jakim zakresie będą potrzebni nowi sędziowie – wpływ na to musiał mieć bowiem stosunek ilościowy posiedzeń odbywanych jednoosobowo do posiedzeń odbywanych w składzie kolegialnym. Po trzecie, Hoffmann zwrócił uwagę na konieczność poprawy warunków lokalowych poprzez przydzielenie nowych, większych pomieszczeń⁵⁰. Zachowane archiwalia nie dają niestety odpowiedzi na pytanie, jak władze dystryktowe odniosły się do powyższego pisma. Znajomość dotychczasowych tendencji, sprowadzających się do upraszczania i oszczędności w sądownictwie GG oraz problemów kadrowych, nakazuje sceptycyzm w tym względzie.

Wnioski końcowe

Scharakteryzowane w niniejszym opracowaniu zarządzenie stanowiło jeden ze środków mających uprościć i przyspieszyć postępowania karne w GG. Proces ten, który nasilił się w prawodawstwie Rzeszy w drugiej połowie 1942 r. i był odpowiednio implementowany na obszarze GG, miał odpowiadać zaostrażającym się warunkom wojennym. Z jednej strony zmiany służyły wzmocnieniu siły państwa i zwiększeniu znaczenia i roli norm prawa karnego, z drugiej – miały za zadanie uprościć całą procedurę ze względu na coraz bardziej odczuwalne braki wykwalifikowanych kadr prawniczych. Jednocześnie osiągnięcie tych dwóch celów czasami stało ze sobą w sprzeczności (rozszerzenie rodzajów spraw rozpatrywanych przez sądy specjalne, przy jednoczesnym niezwiększeniu stanu kadrowego tych sądów). Niektóre z poleceń zawartych w zarządzeniu K. Willego wprost wpisują się w rasistowską politykę realizowaną na obszarze GG. W wielu postanowieniach wyraźnie uprzywilejowano pozycję procesową Niemców. Zarządzenie w odniesieniu do postępowań przed sądami specjalnymi pozbawiało – jeszcze bardziej niż zakładano – podsądnego praw i gwarancji procesowych. Natomiast z drugiej strony przekazanie części spraw do sądownictwa polskiego (nieniemieckiego) dawało szansę na skuteczną obronę procesową w postępowaniach toczących się w oparciu o przepisy przedwojennego polskiego Kodeksu postępowania karnego.

Wszystkie przypisy w tekście źródłowym pochodzą od autorów.

⁵⁰ AIPN, GK 108/23, Schreiben des Landgerichtsdirektors an den Gouverneur des Distrikts Krakau Abteilung Justiz vom 9. November 1942 [Pismo dyrektora sądu krajowego do gubernatora dystryktu Kraków – Wydział Sprawiedliwości z 9 XI 1942 r.], k. 28.

TEKST ŹRÓDŁA

1942 październik 26, Kraków – Zarządzenie Kurta Willego dotyczące uproszczenia wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych w Generalnym Gubernatorstwie

Rząd Generalnego Gubernatorstwa
Główny Wydział Sprawiedliwości¹
JU 410-6/42

Kraków, dnia 26 października 1942 r.

Do
Urzędu Dystryktu – Wydział Sprawiedliwości² –
w Krakowie,
we Lwowie,
w Lublinie,
w Radomiu,
w Warszawie.

Dotyczy: Uproszczenie wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych w Generalnym Gubernatorstwie.

Załączniki: 7 dokumentów,
suplementów.

W celu dalszego uproszczenia wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych w Generalnym Gubernatorstwie zarządzam:

I. Oddanie spraw karnych organom nieniemieckim

(1) W przyszłości nadal będzie musiała obowiązywać zasada, że poważna przestępczość, jak nakazało to zarządzenie okólne z 2 sierpnia 1940 r. (Ger D-St-2 [410])³,

¹ W początkowym okresie istnienia GG resort sprawiedliwości nosił nazwę „Wydział Sprawiedliwości w Urzędzie Generalnego Gubernatora”. Po reorganizacji administracji GG na przełomie 1940 i 1941 r. został utworzony Główny Wydział Sprawiedliwości w Rządzie Generalnego Gubernatorstwa. Więcej na temat struktury resortu sprawiedliwości zob. A. Wrzyszczyk, *Organizacja niemieckiego resortu sprawiedliwości w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939–1945*, „Annales UMCS” 2013, sec. G, t. 60, z. 1, s. 121–133.

² Administracja zajmująca się kwestiami sądownictwa miała w GG nietypowy ustrój. Organy resortowe działały nie tylko na szczeblu centralnym, ale także na poziomie dystryktów w urzędach szefów (gubernatorów) dystryktów (*ibidem*, s. 124). Dystryktowe wydziały sprawiedliwości zajmowały się m.in. nadzorem nad sądownictwem polskim (nieniemieckim). Więcej na ten temat zob. H. Mielnik, *Sądownictwo polskie...*, s. 84–88.

³ Z treści zarządzenia wynika, że zostało ono wydane w związku z dostrzeżeniami przez Willego nieprawidłowościami, polegającymi na przekazywaniu do sądownictwa polskiego (nieniemieckiego) przez władzę oskarżenia spraw, które ze względu na swój rodzaj i ciężar gatunkowy powinny pozostać w sądownictwie niemieckim. W związku z tym Wille polecał kierownikom dystryktowych wydziałów sprawiedliwości zwrócić uwagę kierownikom podległych im władz oskarżenia na obowiązujący stan prawny w tej materii. W zarządzeniu wyeksponowano zwłaszcza właściwość sądów specjalnych, mającą charakter niezależny od narodowości podejrzanego, a także fakt, że sądownictwo polskie (nieniemieckie) nie posiada środków adekwatnych do zwalczania poważniejszej przestępczości w rodzaju rabunków lub zabójstw. *In fine* zarządzenia zalecano niemieckim organom ostrożność (powściągliwość) w przekazywaniu sądom polskim (nieniemieckim) spraw dotyczących ciężkich przestępstw. APL, Urząd Okręgu Lubelskiego, sygn. 914, Rundverfügung vom 2. August 1940 [Zarządzenie okólne z 2 VIII 1940 r.], k. 39–40.

pozostanie w sądownictwie niemieckim. Zgadzam się jednak z tym, że prokuratura niemiecka w większym stopniu niż dotychczas dostosuje liczbę przekazywanych spraw w odniesieniu do obciążenia⁴. Oznacza to, że sprawy karne o większym znaczeniu, przez które nie zostanie naruszony bezpośrednio interes Niemiec i które w dającym się przewidzieć czasie nie mogą być załatwione w niemieckim sądownictwie, nie są już bezwzględnie wykluczone z oddania nieniemieckiemu organowi. Warunkiem oddania jest jednak to, aby sprawa karna nadawała się do rozpatrzenia w nieniemieckim sądownictwie. Dzieje się tak tylko wtedy, gdy nieniemieckie sądy dysponują środkami karnymi, które umożliwiają tak samo skuteczne ściganie, jak zdarzyłoby się to w sądownictwie niemieckim. Postępowania przeciwko niebezpiecznym przestępcom notorycznym⁵, naruszenie praw wojennych (rozporządzenie o szkodnikach narodowych⁶, rozporządzenie o przestępcach gwałtownych⁷, rozporządzenie o posiadaniu broni⁸ itd.) i sprawy karne, w których należy spodziewać się wyroków śmierci – abstrahując od tego, że tutaj często w dużym stopniu są zagrożone niemieckie interesy – zasadniczo nie nadają się do oddania. W razie potrzeby niemiecki prokurator będzie musiał przy oddaniu działać tak, aby prokurator⁹ znowu skierował do niego sprawę, jeżeli później okaże się, że stan faktyczny jest poważniejszy lub że czyn nie może być wystarczająco ukarany środkami karnymi, którymi dysponują nieniemieckie sądy (por. zarządzenie okólne z 14 października 1940 [r.], 410-2/40¹⁰).

(2) W Dzienniku Urzędowym Generalnego Gubernatorstwa zostanie wkrótce opublikowane rozporządzenie celem uproszczenia sądownictwa karnego w Generalnym Gubernatorstwie¹¹. Stosownie do niego w przyszłości będzie również dopuszczalne to,

⁴ Zgodnie z § 1 ust. 2 rozporządzenia o sądownictwie polskim w Generalnym Gubernatorstwie z 19 II 1940 r. (Verordnung über die polnische Gerichtsbarkeit im Generalgouvernement vom 19. Februar 1940, Dz. RGGOP 1940, cz. I, nr 13, s. 64): „W sprawach karnych rozpoznać może sąd polski tylko wtedy, gdy sprawa została przekazana przez niemiecką władzę oskarżenią polskim władzom”.

⁵ Gesetz gegen gefährliche Gewohnheitsverbrecher und über Maßregeln der Sicherung und Besserung vom 24. November 1933 [Ustawa przeciw niebezpiecznym przestępcom notorycznym i o środkach zabezpieczenia i poprawy z 24 XI 1933 r.] (RGBl. 1933, s. 995).

⁶ Verordnung gegen Volksschädlinge vom 5. September 1939 [Rozporządzenie przeciwko szkodnikom narodowym z 5 IX 1939 r.] (RGBl. 1939, s. 1679).

⁷ Verordnung gegen Gewaltverbrecher vom 5. Dezember 1939 [Rozporządzenie przeciwko przestępcom gwałtownym z 5 XII 1939 r.] (RGBl. 1939, s. 2378).

⁸ Verordnung des Oberbefehlshabers des Heeres über Waffenbesitz vom 12. September 1939 [Rozporządzenie Naczelnego Dowódcy Wojska o posiadaniu broni z 12 IX 1939 r.] (Verordnungsblatt für die Besetzten Gebiete in Polen [Dziennik Rozporządzeń dla Obszarów Okupowanych w Polsce] 1939, nr 8, s. 41).

⁹ Chodzi w tym miejscu o polskiego prokuratora, na co wskazuje zastosowana nomenklatura w języku niemieckim: „der Prokurator” (nie „der Staatsanwalt”).

¹⁰ Stosunkowo krótkie zarządzenie dotyczyło przekazywania spraw do sądownictwa polskiego (nieniemieckiego). Zwrócono w nim uwagę, że ma tutaj decydujące znaczenie fakt oraz zakres uprzedniej karalności podejrzanego. Znajomość przeszłości karnej była nieodzowna do stwierdzenia, czy chodziło o niebezpiecznego przestępcę notorycznego – wówczas sprawa powinna pozostać w sądownictwie niemieckim. Wille w związku z tym nie polecał każdorazowo żądać wyciągu z rejestru karnego, lecz przekazywać sprawy jak dotychczas, nakładając na polskie (nieniemieckie) organy obowiązek ponownego przedłożenia sprawy organowi niemieckiemu, jeśli okazałoby się, że uprzednia karalność była w konkretnym przypadku znaczna. APL, Urząd Okręgu Lubelskiego, sygn. 914, Rundverfügung vom 14. Oktober 1940 [Zarządzenie okólne z 14 X 1940 r.], k. 243.

¹¹ Verordnung zur Vereinfachung der Strafgerichtsbarkeit im Generalgouvernement vom 24. Oktober 1942 [Rozporządzenie celem uproszczenia sądownictwa karnego w Generalnym Gubernatorstwie z 24 X 1942 r.] (Dz. RGG 1942, nr 95, s. 667–669).

że niemiecka prokuratura będzie mogła oddawać sprawy karne o mniejszym znaczeniu, które zgodnie z § 7 ust. 2 pkt 2 i 3 rozporządzenia o sądownictwie niemieckim w Generalnym Gubernatorstwie¹² są przydzielone do niemieckiego sądownictwa, organom nieniemieckim. Sądy nieniemieckie będą musiały w tym zakresie stosować przepisy, które są ustalane w rozporządzeniach generalnego gubernatora. Ponieważ rozporządzenia te posługują się niemieckim systemem kar, zostanie w § 2 ust. 2 rozporządzenia celem uproszczenia sądownictwa karnego w Generalnym Gubernatorstwie postanowione, że sądy nieniemieckie, sądząc naruszenia rozporządzeń generalnego gubernatora, mają stosować przepisy niemieckie Kodeksu karnego o karach¹³; poza tym powinny orzekać zgodnie z ogólnymi przepisami polskiego prawa karnego. Proszę o raportowanie wątpliwości, jakie wynikają przy stosowaniu przepisów karnych z rozporządzeń generalnego gubernatora przez organy nieniemieckie. Uprzedzając, chciałbym zwrócić uwagę, że § 2 ust. 1 rozporządzenia o sądach specjalnych w Generalnym Gubernatorstwie¹⁴ nie został uchylony ani zmieniony. Naruszenia rozporządzeń generalnego gubernatora, w których wyraźnie ustanowiono właściwość sądów specjalnych, nie mogą więc również w przyszłości zostać przekazane organom nieniemieckim.

(3) Zwiększone wykorzystanie nieniemieckich organów sądowych będzie musiało wiązać się jednocześnie ze sprawowaniem nad nimi bardziej starannego nadzoru. Zadaniem Urzędu Dystryktu (Wydział Sprawiedliwości) będzie świadome celu kierowanie nieniemieckim wymiarem sprawiedliwości i czuwanie nad tym, aby czyny karalne, które będą ścigane w sądownictwie nieniemieckim, były osądzone szybko i z należytą surowością. W przypadku, gdy orzeczenia sądów nieniemieckich wydają się niezadowolające, należy rozważyć i w razie potrzeby wszcząć sprawdzenie (§§ 16 i nast. rozporządzenia o sądownictwie polskim)¹⁵.

¹² Verordnung über die deutsche Gerichtsbarkeit im Generalgouvernement vom 19. Februar 1940 [Rozporządzenie o sądownictwie niemieckim w Generalnym Gubernatorstwie z 19 II 1940 r.] (Dz. RGGOP 1940, nr 13, s. 57). Zgodnie z § 7 ust. 2 pkt 2 i 3 sądownictwu niemieckiemu podlegały czyny osób (niezależnie od narodowości), które były zagrożone karą w rozporządzeniach generalnego gubernatora lub urzędów przez niego upoważnionych oraz zostały popełnione w budynku, pomieszczeniu lub zakładzie służącym celom władzy niemieckiej. Punkt 1. tego samego ustępu zawierał przesłankę skierowania czynu przeciwko bezpieczeństwu i autorytetowi Rzeszy Niemieckiej i narodu niemieckiego, przeciwko jego interesom oraz przeciwko życiu, zdrowiu, czci i majątkowi osób posiadających niemiecką przynależność państwową lub należących do narodu niemieckiego, natomiast pkt 4. przesłankę popełnienia czynu w służbie zarządu niemieckiego lub w związku z tą służbą.

¹³ Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich vom 15. Mai 1871 [StGB, Kodeks karny dla Rzeszy Niemieckiej z 15 V 1871 r.] (RGBl. 1871, s. 127 ze zm.). Karom poświęcony był rozdział pierwszy części pierwszej kodeksu – paragrafy od 13 do 42. Przepisy te przewidywały: wykonanie kary śmierci przez dekapitację; że kara ciężkiego więzienia była dożywotnia lub ograniczona czasowo (od roku do 15 lat); że kara więzienia wynosiła od jednego dnia do 5 lat; że kara twierdzy była dożywotnia lub ograniczona czasowo (od jednego dnia do 15 lat); że kara aresztu wynosiła od jednego dnia do 6 tygodni oraz wymiar kary grzywny. Ponadto w tych przepisach określono przesłanki zaostrzenia wymiaru kary (§ 20a przewidywał zaostrzenie wymiaru kary w przypadku uznania sprawcy za niebezpiecznego przestępcę notorycznego) oraz kary dodatkowe, jak np. pozbawienie obywatelskich praw honorowych.

¹⁴ Verordnung über die Sondergerichte im Generalgouvernement vom 15. November 1939 [Rozporządzenie o sądach specjalnych w Generalnym Gubernatorstwie z 15 XI 1939 r.] (Dz. RGGOP 1939, nr 6, s. 34). Zgodnie z § 2 ust. 1 rozporządzenia sądy specjalne były właściwe dla czynów karalnych, dla których w rozporządzeniach generalnego gubernatora wyraźnie uzasadniona była właściwość sądów specjalnych.

¹⁵ Treść § 16 rozporządzenia o sądownictwie polskim w Generalnym Gubernatorstwie z 19 II 1940 r. (Dz. RGGOP 1940, cz. I, nr 13, s. 67): „Sprawdzenie prawomocnych rozstrzygnięć sądu polskiego następuje w przypadku, gdy interes publiczny nadto wskazuje”.

II. Przyspieszenie postępowania

(1) Oczekuję, że niemieckie organy sądownictwa wykorzystają większą elastyczność, którą uzyskały przez rozszerzoną możliwość oddawania spraw (I) oraz przez daleko idące ograniczenie obowiązków sprawozdawczych (zarządzenie okólne z 20 sierpnia 1942 r., Ju 1431-3/41)¹⁶, do tego, aby wedle możliwości przyspieszyć toczące się przed nimi postępowania. W szczególności zwracam uwagę na zarządzenie okólne z 14 września 1942 r. (312-5/42)¹⁷.

(2) Istotnie przyczyni się do przyspieszenia postępowania przygotowawczego, jeżeli prokurator będzie przysyłał akta do przesłuchania świadków zamiejscowych tylko wtedy, gdy jest to nieodzowne, a w pozostałych przypadkach zadowolony będzie przesłaniem wyciągów z akt, o ile w ogóle przedmiot przesłuchania nie może być wystarczająco opisany we wniosku o przesłuchanie. Dochodzenia nie będą musiały być niepotrzebnie przeciągane przez przesłuchanie świadków; będzie istniała możliwość równoczesnego zlecenia przesłuchania kilku świadków.

(3) W interesie przyspieszenia postępowania jest dalej pożądanym, aby prokurator czynił jak najszerzy użytek z możliwości, aby – zgodnie z § 154 Kodeksu postępowania karnego – odstąpić od złożenia skargi publicznej. Dotyczy to w szczególności podejrzanych, którzy oczekują kary śmierci za inne przestępstwa.

¹⁶ Zarządzenie zostało poświęcone ograniczeniu obowiązków sprawozdawczych w sprawach karnych. Zauważono w nim, że organy sądownictwa niebawem utracą liczne kadry wskutek powołań do Wehrmachtu, dlatego będzie niezbędne poczynienie istotnych środków upraszczających w sądownictwie karnym. W zarządzeniu uchylono obowiązek wprowadzony w maju 1940 r., polegający na informowaniu partii o postępowaniach karnych przeciwko członkom NSDAP i organizacji jej podległych, jak również o postępowaniach przeciwko reichsdojczom i folksdojczom nienależącym do partii ani organizacji jej podległych. Odtąd kierownicy niemieckich władz oskarżenia mieli jedynie informować o wyniku postępowania karnego zakończonego skazaniem przeciwko członkom NSDAP i organizacji jej podległych bezpośrednio przewodniczącego Sądu Partyjnego NSDAP – Zakres działania w Generalnym Gubernatorstwie w Krakowie. Ponadto zdecydowano o zaniechaniu na przyszłość raportowania o postępowaniach karnych przeciwko osobom duchownym i zakonnym, członkom oddziałów straży leśnej (Forstschutzkommando) oraz służby specjalnej (Sonderdienst). Zrezygnowano z bieżącego raportowania w tych sprawach karnych, w których spodziewano się wyroku śmierci – zaraportować należało dopiero po wydaniu takiego wyroku razem z ustosunkowaniem się co do ułaskawienia. Zniesiono również obowiązek informowania komendantów Policji Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w dystryktach o wynikach postępowań karnych oraz przysyłania comiesięcznych informacji do Urzędu Statystycznego. W mocy pozostawał natomiast obowiązek raportowania w sprawach karnych „o nadzwyczajnym znaczeniu”. APL, Urząd Okręgu Lubelskiego, sygn. 914, Rundverfügung vom 20. August 1942 [Zarządzenie okólne z 20 VIII 1942 r.], k. 213–214.

¹⁷ Zarządzenie dotyczyło przyspieszenia postępowań karnych. W jego treści wystawca przyznał, że ma świadomość, że przy nadzwyczajnym obciążeniu większości niemieckich władz oskarżenia postępowania często trwają długo. Jednak w ostatnim czasie wielokrotnie stwierdził, że również Niemcy całymi miesiącami są trzymeni w areszcie tymczasowym i wówczas postępowanie nie posuwa się istotnie naprzód. Taką sytuację uznał za nie do przyjęcia. Polecił kierownikom dystryktowych wydziałów sprawiedliwości zwrócić uwagi kierownikom władz oskarżenia, aby postępowania przeciwko Niemcom, zwłaszcza z zastosowanym aresztem, nie miały nieproporcjonalnie długich opóźnień. Zalecił również poproszenie władz policyjnych o to, aby dochodzenia policyjne przeciwko Niemcom były prowadzone w sposób przyspieszony, a sprawy niezwłocznie przedstawiano władzy oskarżenia. W zarządzeniu zalecono również kierownikom władzy oskarżenia prowadzenie listy osób znajdujących się w areszcie, co miało ułatwić kontrolowanie spraw aresztowanych będących w toku. Na liście należało odróżnić niemieckich podejrzanych, w regularnych odstępach czasu weryfikować zasadność utrzymywania aresztu oraz informować o podjętych środkach zmierzających do przyspieszenia postępowania. APL, Urząd Okręgu Lubelskiego, sygn. 914, Rundverfügung vom 14. September 1942 [Zarządzenie okólne z 14 IX 1942 r.], k. 246–247.

(4) Prokurator powinien w przyszłości w jeszcze większym stopniu niż dotychczas korzystać z możliwości złożenia wniosku o skazanie w postępowaniu przyspieszonym (§§ 28 i nast. rozporządzenia o właściwości z 21 lutego 1940 r., Dziennik Ustaw Rzeszy I, s. 405¹⁸). Postępowanie przyspieszone może być prowadzone zarówno przed sądem niemieckim, jak i przed sędzią jednostkowym sądu specjalnego (por. zarządzenie okólne z 4 grudnia 1941 r., 405-6/41¹⁹); nadaje się ono szczególnie do spraw gospodarczych i innych spraw karnych, które w interesie dosadnego zwalczania wymagają rychłego skazania.

III. Nakaz aresztowania

(1) W celu wyeliminowania nieprawidłowości, że podejrzani po tymczasowym zatrzymaniu są często miesiącami przetrzymywani w areszcie bez wydania przeciwko nim nakazu aresztowania, rozporządzenie celem uproszczenia sądownictwa karnego powierzy prokuratorowi uprawnienie do samodzielnego zarządzania aresztowania. Dla tego zarządzenia nie jest przewidziana żadna określona forma. Prokurator może jednak wydawać nakazy aresztowania na wzór sędziowskich nakazów aresztowania. Dobrze będzie, jeśli skorzysta z tej możliwości zawsze, gdy podejrzany pozostający na wolności powinien zostać zabrany do aresztu tymczasowego lub gdy podejrzany pozostający w dyspozycji innego organu ma być przetransportowany do aresztu tymczasowego. Również jeśli prokurator rezygnuje z formalnego nakazu aresztowania, to będzie musiał zakładowi karnemu, w którym osadzony jest zatrzymany, oraz jemu samemu oznajmić zarządzenie o aresztowaniu.

(2) Prokurator nie powinien zarządzać aresztowań Niemców; właściwsze jest doprowadzenie, zaraz po zatrzymaniu, niemieckich podejrzanych sędziemu celem orzeczenia w kwestii aresztu (por. zarządzenie okólne z 14 września 1942 r., 312-5/42).

¹⁸ Verordnung über die Zuständigkeit der Strafgerichte, die Sondergerichte und sonstige strafverfahrensrechtliche Vorschriften vom 21. Februar 1940 [Rozporządzenie o właściwości sądów karnych, sądów specjalnych i o innych przepisach karnoprocesowych z 21 II 1940 r.] (RGBl. 1940, s. 405).

¹⁹ Zarządzenie dotyczyło odpowiedniego zastosowania przyspieszonego postępowania w Generalnym Gubernatorstwie. Zauważono w nim, że zgodnie z § 28 i nast. rozporządzenia o właściwości sądów karnych, sądów specjalnych i o innych przepisach karnoprocesowych z 21 II 1940 r. mogło w Rzeszy odbywać się przed sędzią obwodowym postępowanie przyspieszone, w którym nie potrzeba było wniesienia aktu oskarżenia. Przepisy o postępowaniu przyspieszonym były bez wahania stosowane w Generalnym Gubernatorstwie przed sądami niemieckimi zgodnie z § 9 rozporządzenia o sądownictwie niemieckim w Generalnym Gubernatorstwie z 19 II 1940 r. Natomiast zaistniały wątpliwości, czy można je także stosować przed sędzią samoistnym sądu specjalnego. Dlatego w zarządzeniu podkreślono, że w Rzeszy sądy specjalne orzekały zawsze w składzie trzech sędziów zawodowych, a sędzia samoistny w sądzie specjalnym stanowił osobliwość prawa procesowego obowiązującego w Generalnym Gubernatorstwie, którą stworzono po to, aby odciążyć izby sądów specjalnych – będące pierwotnie jedynymi niemieckimi sądami w GG – w prostych sprawach. Czy sprawa nadaje się do rozprawy przed sędzią samoistnym, należało ocenić nie tylko przez pryzmat prostoty stanu faktycznego i stanu dowodów, lecz także z punktu widzenia wysokości oczekiwanej kary. Wyznaczoną uprzednio granicę sześciu miesięcy więzienia uznano za nieodpowiadającą potrzebom obecnej praktyki. Zaakceptowano, że granica ta będzie analogiczna jak w przypadku kognicji sędziego obwodowego w Rzeszy. Dodatkowo zdefiniowano status sędziego samoistnego jako odpowiadający w przybliżeniu nie stanowisku sędziego sądu specjalnego w Rzeszy, lecz właśnie sędziego obwodowego. Dlatego Wille nie był przeciwny zastosowaniu przepisów o postępowaniu przyspieszonym w tym przypadku, co jednak wykluczył w przypadku postępowania przed pełnym składem sądu specjalnego. APL, Urząd Okręgu Lubelskiego, sygn. 914, Rundverfügung vom 4. Dezember 1941 [Zarządzenie okólne z 4 XII 1941 r.], k. 248–249.

IV. Wybór sądu, do którego należy wnieść oskarżenie

(1) Przy wyborze sądu, do którego należy wnieść oskarżenie, obowiązują na przyszłość następujące zasady:

a) Wszyscy Niemcy mają być zasadniczo oskarżani przed sądem niemieckim. Nie dotyczy to czynów karalnych, które z mocy przepisów prawa lub z powodu wysokości spodziewanej kary lub z innych powodów muszą zostać osądzone przez sąd specjalny.

b) Jeżeli Niemiec musi zostać osądzony przez sąd specjalny, oskarżenie wnosi się przed izbę. Wyjątkowo oskarżenie może być wniesione przed sędziego jednostkowego, jeżeli chodzi o czyn karalny o mniejszym znaczeniu, który na mocy przepisu prawa podlega właściwości sądu specjalnego.

c) Przeciwno nie-Niemcom zasadniczo należy wnosić oskarżenie przed sąd specjalny. Wyjątek jest dopuszczalny tylko w przypadku nie-Niemców należących do sojusznicznych lub zaprzyjaźnionych państw; dopuszczalny w ramach regulacji podjętej dla Niemców.

d) W kwestii, czy może wnieść oskarżenie przeciwko nie-Niemcowi przed sędzią jednostkowego sądu specjalnego, prokurator będzie się kierował w przybliżeniu uprawnieniami karnymi sędziego obwodowego (por. zarządzenie okólne z 4 grudnia 1941 r., 405-6/41). Władza karania sędziego obwodowego wynika z § 1 rozporządzenia o właściwości z 21 lutego 1940 r. (RGBl. I, s. 405) w związku z art. 2 rozporządzenia o dalszym uproszczeniu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych z 13 sierpnia 1942 r. (RGBl. I, s. 508). Zgodnie z tym sędzia obwodowy może orzekać kary do pięciu lat ciężkiego więzienia.

(2) Powyższa regulacja wyznacza sądom niemieckim szczególne zadanie sprawowania wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych przeciwko Niemcom; w ten sposób utrzymuje się dla Niemców co do zasady możliwość skorzystania ze środka w postaci zażalenia lub odwołania. Jednak korzystanie ze środków prawnych podlega ograniczeniu zgodnie z art. 7 § 1 rozporządzenia z 13 sierpnia 1942 r. (RGBl. I, s. 508). Nieniemieccy podejrzani zostają przez oskarżenie przed sądem specjalnym ograniczeni tylko do jednej instancji. Przyczynia się to nie tylko do zaoszczędzenia pracy wyższym sądom niemieckim, ale również do przyspieszenia postępowania.

V. Nakazy karne

(1) Rozporządzenie celem uproszczenia sądownictwa karnego w Generalnym Gubernatorstwie przewiduje, że w przyszłości nakazy karne będą wydawane przez kierownika niemieckiej prokuratury. Kierownik prokuratury podpisuje osobiście nakaz karny. Jeśli chce przekazać uprawnienie do podpisu referentowi, potrzebuje mojej zgody.

(2) Sprzeciw wobec nakazu karnego należy na przyszłość wnosić do niemieckiej prokuratury; nakaz karny musi zawierać odpowiednie ogłoszenie (§ 409 Kodeksu postępowania karnego).

(3) O sprzeciwie będzie orzekać – w zależności od wniosku prokuratury niemieckiej – sąd niemiecki lub sędzia jednostkowy sądu specjalnego. Czy w pojedynczym przypadku należy spowodować orzeczenie tego czy innego sądu, ustala się według zasad podanych w IV.

VI. Zaoczne skazanie

Przez art. 9 § 6 rozporządzenia celem dalszego uproszczenia wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych z 13 sierpnia 1942 r. (RGBl. I, s. 508) na nowo uregulowano

osądzenie nieobecnego oskarżonego. Zgodnie z § 232 Kodeksu postępowania karnego i nast. odtąd można przeciwko nieobecnemu oskarżonemu, pod pewnymi warunkami, wymierzyć karę pozbawienia wolności do sześciu miesięcy i grzywnę, samoistnie lub obok siebie, lub obok przepadku. Jednak karę więzienia można orzec tylko wtedy, gdy oskarżony został już przesłuchany przez sędziego lub prokuratora (§ 232 ust. 3 Kodeksu postępowania karnego i nast.). Wyłączono możliwość, aby oskarżonego jak dotychczas zwolnić od obowiązku pojawienia się na rozprawie głównej. Dlatego prokurator, aby uniknąć późniejszej zwłoki w postępowaniu, będzie musiał już w postępowaniu przygotowawczym zbadać, czy jest to konieczne, aby oskarżonego przesłuchać przez sędziego lub prokuratora i w ten sposób stworzyć przesłanki dla późniejszego osądzenia zgodnie z § 232 Kodeksu postępowania karnego i nast. W przypadku nie-Niemców przesłuchanie podejrzanego przez nieniemieckiego prokuratora lub sędziego jest wystarczające.

VII. Pozycja sędziego jednostkowego sądu specjalnego

Jak już zaznaczyłem w zarządzeniu okólnym z 4 grudnia 1941 r. (405-6/41), pozycja sędziego jednostkowego odpowiada w przybliżeniu pozycji sędziego obwodowego w Rzeszy. Już we wspomnianym okólniku uznałem za dopuszczalne, aby przed sędzią jednostkowym sądu specjalnego stosować postępowanie przyspieszone zgodnie z §§ 28 i nast. rozporządzenia o właściwości (por. II, ust. 4). Zgodnie z sensem zastosowanie art. 5 rozporządzenia o dalszym uproszczeniu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych z 13 sierpnia 1942 r. wykazuje, że w postępowaniu przed sędzią jednostkowym sądu specjalnego prokurator może zrezygnować z udziału w rozprawie głównej.

VIII. Udział prokuratora w rozprawie głównej

Prokurator nie musi być reprezentowany ani przed sądem niemieckim (§ 12 rozporządzenia o niemieckim sądownictwie w Generalnym Gubernatorstwie), ani przed sędzią jednostkowym sądu specjalnego (por. VII). Nie oznacza to, że nieobecność prokuratora powinna być regułą. We wszystkich w jakikolwiek sposób ważnych sprawach w rozprawie głównej będzie brać udział prokuratura. Dotyczy to szczególnie postępowań skierowanych przeciwko Niemcom; tutaj prokurator może zrezygnować z obecności tylko w przypadkach o podrzędnym znaczeniu. Jeżeli sąd ze szczególnych powodów zachęca do udziału prokuratora w rozprawie głównej, należy temu odpowiedzieć w miarę możliwości.

IX. Wycofanie oskarżenia

Oskarżenie przed sądem specjalnym może – zgodnie z § 5 zdanie 2 rozporządzenia o sądach specjalnych w Generalnym Gubernatorstwie – zostać cofnięte aż do zakończenia postępowania dowodowego. To samo będzie odnosić się do oskarżenia przed sądem niemieckim zgodnie z § 3 rozporządzenia celem uproszczenia sądownictwa karnego w Generalnym Gubernatorstwie. Z tej możliwości prokurator nie ma korzystać już wtedy, gdy podczas postępowania dowodowego okaże się, że oskarżonemu nie da się udowodnić winy; powinno raczej pozostać zasadą, że oskarżony, o którego winie sąd nie może się przekonać, zostanie uniewinniony. Wycofanie oskarżenia jest uzasadnione i wymagane, jeżeli jest konieczne, aby zapobiec niepożądanemu uniewinnieniu; można je dalej rozważyć, jeżeli podczas rozprawy głównej przed sądem niemieckim lub sędzią jednostkowym sądu specjalnego okaże się, że sprawa kwalifikuje się do izby sądu specjalnego.

X. Uzasadnienie wyroków

Zgodnie z art. 7 § 1 ust. 4 rozporządzenia o dalszym uproszczeniu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych z 13 sierpnia 1942 r. w celu uzasadnienia wyroku, przeciwko któremu nie złożono środka prawnego, wystarczy podanie ustalonego stanu faktycznego, zastosowanego prawa karnego oraz okoliczności, które były decydujące o wymiarze kary. Przepis ten stosuje się szczególnie również do wyroków, które nie mogą być zaskarżone środkiem prawnym. Jeżeli sądy będą wykorzystywać tę możliwość skróconego uzasadnienia wyroku w sposób odpowiadający celowi, to w wielu przypadkach będą mogły maksymalnie ograniczyć uzasadnienie wyroku i zaoszczędzić wiele czasu. Jest oczywiste, że skrócone uzasadnienie nadaje się do stosunkowo prostych przypadków. Wyroki, które – z jakiegokolwiek powodu – wymagają szczególnego zainteresowania (jak np. wszystkie wyroki śmierci) lub u których podstaw leży zawiśnięty stan faktyczny, należy uzasadnić w sposób wyczerpujący; ale również w tym przypadku należy zwrócić uwagę na zwięzłość i pominięcie tego, co nieistotne (dekret Führera z 21 marca 1942 r., RGBl. I, s. 139).

XI. Sprzeciw nadzwyczajny²⁰

(1) Sprzeciw nadzwyczajny (§ 32 rozporządzenia o sądownictwie niemieckim w Generalnym Gubernatorstwie) będzie odtąd zgodnie z § 7 rozporządzenia o uproszczeniu sądownictwa karnego w Generalnym Gubernatorstwie mógł zostać wniesiony również wobec prawomocnych postanowień sądowych, przez które postępowanie zostanie zakończone.

(2) Kierownicy niemieckich prokuratur są zobowiązani do jak najszybszego raportowania mi o prawomocnych orzeczeniach, wobec których mają poważne wątpliwości. Raport, o ile nie jest konieczny szczególnie pośpiech, należy skierować przez Urząd Dystryktu (Wydział Sprawiedliwości); musi zawierać krótkie przedstawienie wątpliwości, które są podnoszone wobec orzeczenia; należy dołączyć odpis orzeczenia i akta. Sytuacje niecierpiące zwłoki, w szczególności gdy w sprawie grozi upływ terminu z § 32 rozporządzenia o niemieckim sądownictwie w Generalnym Gubernatorstwie, należy mi zgłosić bezpośrednio (por. zarządzenie okólne z 21 li-

²⁰ Sprzeciw nadzwyczajny był instytucją prawa procesowego wprowadzoną w Niemczech na podstawie ustawy o zmianie przepisów powszechnego postępowania karnego, postępowania karnego Wehrmachtu oraz Kodeksu karnego z 16 IX 1939 r. Od prawomocnego wyroku mógł go wnieść naczelny prokurator przy Sądzie Rzeszy w terminie roku od uprawomocnienia. Przesłanką wniesienia tego środka było uznanie przez prokuratora za niezbędne nowej rozprawy i orzeczenia w sprawie ze względu na poważne wątpliwości co do prawidłowości wyroku. Sprzeciw nadzwyczajny rozpoznawała izba szczególna Sądu Rzeszy. Oficjalnie *ratio legis* było to, by Führer, „najwyższy sędzia” (Oberster Gerichtsherr), mógł wyeliminować każdy wyrok, wobec którego istniały poważne wątpliwości, zarówno na korzyść, jak i niekorzyść oskarżonego. Regulacja ta *de facto* pozwalała naczelnemu prokuratorowi – działającemu przeciw z nominacji i w imieniu Führera – na podstawie nieostrej przesłanki poważnych wątpliwości skasować każdy wyrok i przeprowadzić nową rozprawę główną przed izbą szczególną Sądu Rzeszy. Sprzeciw nadzwyczajny można było wnieść także przeciwko orzeczeniom sądowym innym niż wyroki. Na obszarze GG natomiast sprzeciw nadzwyczajny mógł wnieść kierownik Głównego Wydziału Sprawiedliwości w ciągu sześciu miesięcy od uprawomocnienia się wyroku, jeżeli miał wątpliwości co do jego słuszności. Wiązało się to z koniecznością przeprowadzenia nowej rozprawy. W sprawach karnych wznowionych w drodze sprzeciwu nadzwyczajnego właściwe były sądy specjalne – ich orzeczenie było w tej sprawie ostateczne. K. Graczyk, *Sondergericht Kattowitz. Sąd Specjalny w Katowicach 1939–1945*, Warszawa 2020, s. 61; A. Wrzyszczyk, *Okupacyjne sądownictwo...*, s. 162–163.

stopada 1941 r., 1431-3/41)²¹. Jeżeli Urząd Dystryktu (Wydział Sprawiedliwości) dowie się o orzeczeniu, co do którego wydaje się mieć poważne wątpliwości, zażąda akt sprawy i prześle mi właściwy raport.

(3) Jeżeli podanie złożone do niemieckiej prokuratury sugeruje wniesienie sprzeciwu nadzwyczajnego, niemiecka prokuratura raportuje mi zgodnie z ust. 2 tylko wtedy, gdy podziela wątpliwości przedstawione w podaniu i uważa je za na tyle poważne, aby usprawiedliwić sprzeciw nadzwyczajny. W przeciwnym razie udziela wnioskodawcy odpowiedzi, że zbadała stan faktyczny, ale nie znalazła powodu, aby zaproponować Rządowi Generalnego Gubernatorstwa (Główny Wydział Sprawiedliwości) wniesienie sprzeciwu nadzwyczajnego.

(4) Jeżeli wniesienie sprzeciwu nadzwyczajnego zostanie zasugerowane Urzędowi Dystryktu (Wydział Sprawiedliwości), ten postąpi odpowiednio, chyba że zechce przekazać podanie niemieckiej prokuraturze do zbadania i podjęcia dalszych zarządzeń.

XII. Wykonywanie kar

(1) Zarządzenie okólne z 22 marca 1941 r. (4300-1/41)²², przez które sądom niemieckim powierzono wykonanie kar w sprawach, w których orzekały w pierwszej instancji, zostaje uchylone. Wykonanie wszystkich orzeczeń karnych z sądownictwa niemieckiego stanowi odtąd obowiązek prokuratury niemieckiej. W sprawie przyspieszenia wykonania kar odsyłam do zarządzenia okólnego z 22 stycznia 1942 r. (4300-1/42)²³.

²¹ Zarządzenie dotyczyło sprawozdawczości w sprawach karnych przez niemieckie władze oskarżenia. Celem przyspieszenia raportowania w sprawach karnych oraz odciążenia dystryktowych wydziałów sprawiedliwości zarządziło: 1. Kierownicy władzy oskarżenia mieli raportować bezpośrednio do Głównego Wydziału Sprawiedliwości w Rządzie GG; do dystryktowych wydziałów należało przysyłać odpis raportu; 2. Dystryktowy wydział sprawiedliwości przysyłał swoje ustosunkowanie się do raportu, gdy uznał to za potrzebne; ponadto Wille zastrzegł sobie możliwość domagania się takiego ustosunkowania się w konkretnej sprawie; 3. Swoje zarządzenia w sprawach karnych Wille zasadniczo miał kierować bezpośrednio do kierowników władzy oskarżenia, a do dystryktowych wydziałów sprawiedliwości przysyłać ich odpisy; 4. Raporty, w których proponowano skorzystanie z prawa łaski, kierownicy władz oskarżenia mieli przysyłać do dystryktowego wydziału sprawiedliwości; jeżeli kierownik dystryktowego wydziału sprawiedliwości uważał taką propozycję za zasadną, miał ją przesłać wraz z własną opinią do Willego; 5. Raporty w sprawach wyroków śmierci miały jak dotychczas przechodzić przez dystryktowy wydział sprawiedliwości; 6. Nienaruszona pozostaje kompetencja kierownika dystryktowego wydziału sprawiedliwości do wydawania instrukcji kierownikom władzy oskarżenia oraz do informowania poprzez przedłożenie akt postępowań karnych. APL, Urząd Okręgu Lubelskiego, sygn. 914, Rundverfügung vom 21. November 1941 [Zarządzenie okólne z 21 XI 1941 r.], k. 250–251.

²² Zarządzenie dotyczyło wykonywania wyroków karnych sądów niemieckich. Wydano je, ponieważ wystąpiły wątpliwości co do tego, czy wyroki karne miały być wykonywane przez same sądy niemieckie, czy też przez władzę oskarżenia przy sądach specjalnych. Zauważono, że zgodnie z § 9 rozporządzenia o sądownictwie niemieckim w Generalnym Gubernatorstwie z 19 II 1940 r. należało odpowiednio stosować przepisy dotyczące postępowania obowiązujące w Rzeszy. Z tego wynikało, że w Generalnym Gubernatorstwie wykonanie kar stanowiło obowiązek kierownika władzy oskarżenia przy sądzie specjalnym. Przeniesienie tego obowiązku na sądy niemieckie nie zostało zarządzone. Powyższej zasadzie w GG nie podlegały natomiast zarządzenia administracyjne ministra sprawiedliwości Rzeszy ustanawiające sędziego obwodowego organem wykonawczym, jeśli orzekł w pierwszej instancji, ponieważ odpowiednie zastosowanie dotyczyło tylko przepisów rangi ustawowej. Nawiązując jednak do tamtejszej regulacji, Wille przewidział w niniejszym zarządzeniu, że odtąd sąd niemiecki będzie organem wykonawczym w sprawach, w których rozstrzygał w pierwszej instancji. AIPN, GK 108/11, Rundverfügung vom 22. März 1941 [Zarządzenie okólne z 22 III 1941 r.], k. 3.

²³ Zarządzenie dotyczyło przyspieszenia wykonywania kar. Choć już wcześniej uznano, że dobitne przeprowadzanie wykonania kar jest priorytetowym nakazem w interesie zachowania porządku

(2) Jak mi raportowano, często zdarza się, że nieniemieccy skazani nie stosują się do wezwań do odbycia kary. Dlatego proszę, aby możliwość wydania nakazu aresztowania bezpośrednio po wyroku, zgodnie z § 457 ust. 1 Kodeksu postępowania karnego, była wykorzystywana we wszystkich przypadkach, w których wydaje się to wskazane.

XIII. Pomoc prawna

(1) Jeżeli sąd niemiecki zostanie poproszony przez organ sądownictwa w Rzeszy o sędziowskie przesłuchanie nie-Niemca, nie ma zastrzeżeń do tego, aby poproszony sąd w odpowiednich przypadkach spowodował załatwienie prośby przez sąd nieniemiecki (rozd. III ust. 3 zarządzenia z 1 sierpnia 1940 r., VBl.GG II, s. 414); jednak również w tym przypadku sąd niemiecki powinien czuwać nad prawidłowym załatwieniem [prośby], a szczególnie o bezbłądny protokół przesłuchania, który musi być sporządzony w języku niemieckim (rozd. V ust. 1).

(2) Przejęcie ścigania karnego lub wykonania kar w ramach pomocy prawnej z Rzeszą zostanie wkrótce na nowo uregulowane i istotnie uproszczone²⁴. Do tego zostaną wydane specjalne instrukcje.

XIV. Sprawozdawczość

(1) W odniesieniu do sprawozdań w sprawach karnych odsyłam do zarządzeń okólnych z 21 listopada 1941 r. (1431-3/41) i z 20 sierpnia 1942 r. (Ju 1431-3/41). Sprawozdania należy sporządzać krótko i zwięźle. W sprawach wyroków śmierci wymaga się poruszenia stanu faktycznego leżącego u podstaw wyroku, jeżeli ustalenia wyroku okazują się wątpliwe; w przeciwnym przypadku wystarczy propozycja odnośnie do prawa łaski z krótkim uzasadnieniem.

(2) Sprawozdania należy przedkładać mi w jednym egzemplarzu, o ile wyjątkowo nie zarządono przedłożenia kilku egzemplarzy. Do sprawozdań, które są do mnie kierowane za pośrednictwem Urzędu Dystryktu (Wydział Sprawiedliwości) (powyżej XI; nr 4 i 5 zarządzenia okólnego z 21 listopada 1941 r.), prokuratura ma dołączyć odpis do akt Urzędu Dystryktu (Wydział Sprawiedliwości).

XV. Zmiany personalne

Przesunięcie zakresu zadań między sądami niemieckimi z jednej strony, a prokuratunami niemieckimi i sądami specjalnymi z drugiej (por. w szczególności IV, XII, ust. 1),

i bezpieczeństwa w Generalnym Gubernatorstwie, Wille wielokrotnie stwierdził, że organy wykonawcze działały bardzo opieszale w wielu przypadkach – częstokroć mijało wiele miesięcy, gdy skazany nie był tymczasowo aresztowany, aż rozpoczęto odbywanie kary. Wille uważał, że nie tylko szkodziło to skuteczności zwalczania przestępczości, ale także autorytetowi sądownictwa karnego. Dlatego w zarządzeniu polecił zwrócić szczególną uwagę na to, że wykonywanie kar wymaga, o ile to możliwe, przyspieszenia. Ponieważ opóźnienia w wykonaniu kar wynikały często z wykorzystywania akt do innych celów, polecono założenie osobnego zeszytu egzekucyjnego, w którym miały znaleźć się odpisy wyroku oraz innych dokumentów potrzebnych do obliczenia wymiaru kary. Miało to pozwolić na kontynuowanie postępowania wykonawczego nawet w razie konieczności wypożyczenia akt. Założenie zeszytu egzekucyjnego dla każdego skazanego uznano za konieczne zwłaszcza w sprawach wieloosobowych. AIPN, GK 94/8312, Rundverfügung vom 22. Januar 1942 [Zarządzenie okólnego z 22 I 1942 r.], k. 1–2.

²⁴ Na temat pomocy prawnej sprawowanej przez sądy GG zob. H. Mielnik, *Sądownictwo polskie...*, s. 195–204; A. Wrzyszczyk, *Okupacyjne sądownictwo...*, s. 152–157, 240–247.

będzie musiało pociągnąć za sobą zmiany kadrowe. Proszę o jak najszybsze składanie mi propozycji w tym zakresie.

XVI. Informowanie niemieckich organów sądownictwa

Proszę o poinformowanie niemieckich organów sądownictwa za pomocą załączonych kopii. Liczba egzemplarzy jest obliczona w taki sposób, że każdy referent prokuratury może otrzymać jeden egzemplarz do użytku podręcznego. W celu ułatwienia korzystania do poszczególnych egzemplarzy załączono kopię zarządzeń okólnych, na które w tekście się powołano.

podpisano: Wille

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych w Warszawie

Delegatura Rządu na Kraj – Ministerstwo Sprawiedliwości: sygn. 202-IV/1.

Ministerstwo Informacji i Dokumentacji Rządu RP (emigracyjnego) w Londynie: sygn. 105.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie

GK 94/8312; GK 108/11; GK 108/23.

Archiwum Państwowe w Kielcach

Sąd Okręgowy w Kielcach 1939–1945: sygn. 6.

Archiwum Państwowe w Lublinie

Urząd Okręgu Lubelskiego: sygn. 914.

Archiwum Państwowe w Warszawie

Sąd Okręgowy w Warszawie (639): sygn. 5661.

Bundesarchiv Berlin (Archiwum Federalne w Berlinie)

R 3001/60799; R 3001/80515.

Narodowe Archiwum Cyfrowe

3/2/0/-/3135.

Źródła publikowane

Prawo Generalnego Gubernatorstwa w układzie rzeczowym z objaśnieniami i szczegółowym skorowidzem, red. A. Weh, Kraków 1941.

Akty prawne

Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich vom 15. Mai 1871 [Kodeks karny dla Rzeszy Niemieckiej z 15 maja 1871 r.] (Reichsgesetzblatt [Dziennik Ustaw Rzeszy] 1871, s. 127 ze zm.).

Gesetz gegen gefährliche Gewohnheitsverbrecher und über Maßregeln der Sicherung und Besserung vom 24. November 1933 [Ustawa przeciw niebezpiecznym przestępcom notorycznym i o środkach zabezpieczenia i poprawy z 24 listopada 1933 r.] (Reichsgesetzblatt [Dziennik Ustaw Rzeszy] 1933, s. 995).

Verordnung über Maßnahmen auf dem Gebiete der Gerichtsverfassung und der Rechtspflege vom 1. September 1939 [Rozporządzenie o środkach w dziedzinie ustroju sądów i wymiaru sprawiedliwości z 1 września 1939 r.] (Reichsgesetzblatt [Dziennik Ustaw Rzeszy] 1939, s. 1683).

Verordnung des Oberbefehlshabers des Heeres über Waffenbesitz vom 12. September 1939 [Rozporządzenie Naczelnego Dowódcy Wojska o posiadaniu broni z 12 września 1939 r.] (Verordnungsblatt für die Besetzten Gebiete in Polen [Dziennik Rozporządzeń dla Obszarów Okupowanych w Polsce] 1939, nr 8, s. 41).

Verordnung über den Aufbau der Rechtspflege im Generalgouvernement vom 26. Oktober 1939 [Rozporządzenie o odbudowie wymiaru sprawiedliwości w Generalnym Gubernatorstwie z 26 października 1939 r.] (Verordnungsblatt des Generalgouverneurs für die Besetzten Polnischen Gebiete [Dziennik rozporządzeń generalnego gubernatora dla okupowanych polskich obszarów] 1939, nr 1, s. 4).

Verordnung über die Sondergerichte im Generalgouvernement vom 15. November 1939 [Rozporządzenie o Sądach Specjalnych w Generalnym Gubernatorstwie z 15 listopada 1939 r.] (Verordnungsblatt des Generalgouverneurs für die Besetzten Polnischen Gebiete

- [Dziennik rozporządzeń generalnego gubernatora dla okupowanych polskich obszarów] 1939, nr 6, s. 34–36, § 2 ust. 2).
- Verordnung gegen Volksschädlinge vom 5. September 1939 [Rozporządzenie przeciwko szkodnikom narodowym z 5 września 1939 r.] (Reichsgesetzblatt [Dziennik Ustaw Rzeszy] 1939, s. 1679).
- Verordnung gegen Gewaltverbrecher vom 5. Dezember 1939 [Rozporządzenie przeciwko przestępcom gwałtownym z 5 grudnia 1939 r.] (Reichsgesetzblatt [Dziennik Ustaw Rzeszy] 1939, s. 2378).
- Verordnung über die deutsche Gerichtsbarkeit im Generalgouvernement vom 19. Februar 1940 [Rozporządzenie o sądownictwie niemieckim w Generalnym Gubernatorstwie z 19 lutego 1940 r.] (Verordnungsblatt des Generalgouverneurs für die Besetzten Polnischen Gebiete [Dziennik rozporządzeń generalnego gubernatora dla okupowanych polskich obszarów] 1940, nr 13, s. 57).
- Verordnung über die polnische Gerichtsbarkeit im Generalgouvernement vom 19. Februar 1940 [Rozporządzenie o sądownictwie polskim z 19 lutego 1940 r.] (Verordnungsblatt des Generalgouverneurs für die Besetzten Polnischen Gebiete [Dziennik rozporządzeń generalnego gubernatora dla okupowanych polskich obszarów] 1940, cz. I, nr 13, s. 64).
- Verordnung über die Zuständigkeit der Strafgerichte, die Sondergerichte und sonstige strafverfahrensrechtliche Vorschriften vom 21. Februar 1940 [Rozporządzenie o właściwości sądów karnych, sądów specjalnych i o innych przepisach karnoprosesowych z 21 lutego 1940 r.] (Reichsgesetzblatt [Dziennik Ustaw Rzeszy] 1940, s. 405).
- Verordnung über den Aufbau der Rechtspflege im Distrikt Galizien vom 1. August 1941 [Rozporządzenie o odbudowie wymiaru sprawiedliwości w dystrykcie Galicja z 1 sierpnia 1941 r.] (Verordnungsblatt für das Generalgouvernement [Dziennik Rozporządzeń Generalnego Gubernatorstwa] 1941, nr 68, s. 445).
- Verordnung zum Schutze der Fluren und Feldfrüchte vom 14. August 1941 [Rozporządzenie w sprawie ochrony pól i płodów z 14 sierpnia 1941 r.] (Verordnungsblatt für das Generalgouvernement [Dziennik Rozporządzeń Generalnego Gubernatorstwa] 1941, nr 75, s. 483).
- Verordnung zur weiteren Vereinfachung der Strafrechtspflege vom 13. August 1942 [Rozporządzenie o dalszym uproszczeniu karnego wymiaru sprawiedliwości z 13 sierpnia 1942 r.] (Reichsgesetzblatt [Dziennik Ustaw Rzeszy] 1942, s. 508).
- Verordnung zur Vereinfachung der Strafgerichtsbarkeit im Generalgouvernement vom 24. Oktober 1942 [Rozporządzenie celem uproszczenia sądownictwa karnego w Generalnym Gubernatorstwie z 24 października 1942 r.] (Verordnungsblatt für das Generalgouvernement [Dziennik Rozporządzeń Generalnego Gubernatorstwa] 1942, nr 95, s. 667–669).
- Dritte Verordnung zur Vereinfachung der Strafrechtspflege vom 29. Mai 1943 [Trzecie rozporządzenie o uproszczeniu karnego wymiaru sprawiedliwości z 29 maja 1943 r.] (Reichsgesetzblatt [Dziennik Ustaw Rzeszy] 1943, s. 342).
- Verordnung zur kriegsmäßigen Vereinfachung der Rechtspflege im Generalgouvernement vom 5. Juli 1943 [Rozporządzenie w celu uproszczenia wymiaru sprawiedliwości w Generalnym Gubernatorstwie stosownie do potrzeb wojennych z 5 lipca 1943 r.] (Verordnungsblatt für das Generalgouvernement [Dziennik Rozporządzeń Generalnego Gubernatorstwa] 1943, nr 53, s. 309–310).
- Verordnung zur Bekämpfung von Angriffen gegen das deutsche Aufbauwerk vom 2. Oktober 1943 [Rozporządzenie w celu zwalczania zamachów na niemieckie dzieło odbudowy w Generalnym Gubernatorstwie z 2 października 1943 r.] (Verordnungsblatt für das

Generalgouvernement [Dziennik Rozporządzeń Generalnego Gubernatorstwa] 1943, nr 82, s. 589–590).

Verordnung zur weiteren Anpassung der Strafrechtspflege an die Erfordernisse des totalen Krieges (Vierte Verordnung zur Vereinfachung der Strafrechtspflege) vom 13. Dezember 1944 [Rozporządzenie o dalszym dostosowaniu karnego wymiaru sprawiedliwości do wymogów wojny totalnej – Czwarte rozporządzenie o uproszczeniu karnego wymiaru sprawiedliwości z 13 grudnia 1944 r.] (Reichsgesetzblatt [Dziennik Ustaw Rzeszy] 1944, s. 339).

Opracowania

Becker M., *Sądownictwo niemieckie i jego rola w polityce okupacyjnej na ziemiach polskich wcielonych do Rzeszy 1939–1945*, Warszawa 2020.

Borowiec R. i in., *Generalne Gubernatorstwo 1939–1945. Dokumenty z okresu okupacji w zasobie Archiwum Państwowego w Lublinie*, Ryki 2015.

Das Diensttagebuch des deutschen Generalgouverneurs in Polen 1939–1945, red. W. Präg, W. Jacobmeyer, Stuttgart 1975.

Graczyk K., *Sądy specjalne III Rzeszy jako „sądy doraźne frontu wewnętrznego” (1933–1945)*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2019, t. 18, z. 2.

Graczyk K., *Sondergericht Kattowitz. Sąd Specjalny w Katowicach 1939–1945*, Warszawa 2020.

Gruchmann L., *Justiz im Dritten Reich 1933–1940. Anpassung und Unterwerfung in der Ära Gürtner*, München 2001.

Klee E., *Das Personenlexikon zum Dritten Reich*, Frankfurt am Main 2007.

Konieczny A., *Pod rządami wojennego prawa karnego Trzeciej Rzeszy. Górny Śląsk 1939–1945*, Warszawa–Wrocław 1972.

Longerich P., *Himmler. Buchalter śmierci*, tłum. J. Skowroński, S. Szymański, Warszawa 2014.

Madajczyk C., *Faszyzm i okupacje 1938–1945. Wykonywanie okupacji przez państwa Osi w Europie*, t. 1: *Ukształtowanie się rządów okupacyjnych*, Poznań 1983.

Majer D., *„Non-Germans” under the Third Reich. The Nazi Judicial and Administrative System in Germany and Occupied Eastern Europe, with Special Regard to Occupied Poland, 1939–1945*, Lubbock 2013.

Mielnik H., *Obraz sądownictwa i adwokatury w Generalnym Gubernatorstwie w okresie II wojny światowej w twórczości Karola Pędowskiego*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2020, t. 19, z. 2.

Mielnik H., *Prawo sprawdzenia prawomocnych orzeczeń sądów polskich (nieniemieckich) w Generalnym Gubernatorstwie w okresie II wojny światowej. Orzecznictwo Wyższego Sądu Niemieckiego w Radomiu*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2020, t. 72, nr 1.

Mielnik H., *Sądownictwo polskie (nieniemieckie) w dystrykcie lubelskim Generalnego Gubernatorstwa w latach 1939–1944*, Lublin 2020.

Pospieszalski K.M., *Odpowiedzialność naczelnych zwierzchników administracji terenowej za zbrodnie wojenne w okupowanej Polsce*, „Przegląd Zachodni” 1962, t. 2, nr 3.

Ryszka F., *Państwo stanu wyjątkowego. Rzec o systemie państwa i prawa Trzeciej Rzeszy*, Warszawa 2021.

Schmidt H., *„Beabsichtige ich die Todesstrafe zu beantragen”. Die nationalsozialistische Sondergerichtsbarkeit im Oberlandesgerichtsbezirk Düsseldorf 1933–1945*, Essen 1998.

Wille K., *Die Rechtspflege im Generalgouvernement [w:] Das Generalgouvernement. Seine Verwaltung und seine Wirtschaft*, red. J. Bühler, Krakau 1943.

Wille K., *Gerichtsbarkeit [w:] Das Generalgouvernement*, red. M. du Prel, Würzburg 1942.

- Wrzyszc A., *Hierarchia aktów prawnych wprowadzonych przez okupanta niemieckiego w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939–1945*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2014, nr 22.
- Wrzyszc A., *Okupacyjne sądownictwo niemieckie w Generalnym Gubernatorstwie 1939–1945. Organizacja i funkcjonowanie*, Lublin 2008.
- Wrzyszc A., *Organizacja niemieckiego resortu sprawiedliwości w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939–1945*, „Annales UMCS” 2013, sec. G, t. 60, z. 1.
- Wrzyszc A., *Sądownictwo SS i policji w Generalnym Gubernatorstwie (stan badań)*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2013, t. 19.
- Wrzyszc A., *Z badań nad administracją wymiaru sprawiedliwości w Generalnym Gubernatorstwie (1939–1945)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2003, t. 55, z. 2.

STRESZCZENIE

Artykuł składa się z tekstu zarządzenia okólnego w sprawie uproszczenia wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych w Generalnym Gubernatorstwie, a także z wprowadzenia, w którym opisano system sądownictwa i prawa w GG, scharakteryzowano omawiane źródło, przybliżono sylwetkę jego autora (Kurt Wille) oraz wyjaśniono znaczenie zarządzenia dla praktyki stosowania prawa w GG.

Słowa kluczowe: Generalne Gubernatorstwo, sądownictwo, sądy specjalne, prawo nazistowskie, Kurt Wille, prawo karne.

ABSTRACT

The article consists of the text of a circular directive regarding the simplification of criminal justice in the General Governorate, as well as an introduction, which describes the judicial and legal system in the GG and the source in question, introduces the profile of its author (Kurt Wille), and explains the significance of the directive for the practice of law in the GG.

Key words: General Governorate, judiciary, special courts, Nazi law, Kurt Wille, criminal law.